

Δίκαιο, ψυχανάλυση, πολιτική¹

ALAIN JURANVILLE

ΠΟΙΟ είναι το πολιτικό νόημα της ψυχανάλυσης; Ποια απάντηση μπορούμε να δώσουμε, με αφετηρία την ψυχανάλυση, στο πρωταρχικό ερώτημα της πολιτικής από την εποχή των αρχαίων Ελλήνων: είναι δυνατή η πραγμάτωση του ιδεώδους μιας κοινωνίας δικαίου; Η πολιτική διάσταση της ψυχανάλυσης μοιάζει αυτονόητη. Αυτή εισάγει στη θεραπεία μια σχέση όπου έχουμε πράγματι τη δυνατότητα να απορρίψουμε τον δεσμό γοητείας που επιτρέπει την πολιτική βία. Μέσω της μεταβίβασης η οποία καθιστά τον ψυχαναλυτή υποκείμενο που υποτίθεται ότι γνωρίζει, ο ασθενής φθάνει στο σημείο να υπερβεί αυτή την εικόνα της ψευδαισθησιακής κυριαρχίας και να έλθει αντιμετώπισης ελεύθερα με την απρόβλεπτη αλήθεια της ασυνείδητης επιθυμίας που δεν μπορεί να υποταχθεί σε κανενός είδους γνώση. Η ψυχαναλυτική σχέση θα μπορούσε να αποτελέσει το πρότυπο για την πραγμάτωση της κοινωνίας δικαίου.

Η ψυχανάλυση όμως δεν αντιφάσκει σε κάθε είδους πολιτική προοπτική; Δεν οδηγεί μάλλον σ' έναν ιστορικό πεσσιμισμό; Πρόκειται για κάτι που συμβαίνει επειδή η υιοθέτηση ενός ιδεώδους αποτελεί τον πυρήνα της γοητείας. Αυτό ακριβώς το γεγονός είναι που πρέπει να τεθεί υπό αμφισβήτηση κατά τη θεραπεία. Η πολιτική όμως δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς τον καθορισμό ενός ιδεώδους. Αυτό που θα πρότεινε η ψυχανάλυση δεν θα ήταν μια πολιτική που προϋποθέτει πάντοτε την κυριαρχία καθώς και ένα ιδεώδες αλλά μια ηθική αντιμετώπισης της επιθυμίας και της μη-κυριαρχίας. Στον λόγο της εξουσίας, της «υπηρεσίας των αγαθών», που επαναλαμβάνει αδιάκοπα: «Εργασθείτε, όσο για τις επιθυμίες, αφήστε τες γι' αργότερα», ο Lacan αντιπαραθέτει την ηθική της ψυχανάλυσης η οποία συνεπάγεται, όπως το διευκρινίζει κι ο ίδιος, «εκείνη τη διάσταση που εκφράζεται μέσα σ' ό,τι ονομάζουμε τραγική εμπειρία της ζωής».

Μπορούμε να αρκεστούμε σ' αυτό το συμπέρασμα; Δεν πρέπει, αντιμετώπι με τους ολοκληρωτισμούς που σημάδεψαν τον σύγχρονο κόσμο, να απαιτήσουμε την πολιτική πράξη; Είναι όμως εφικτό να συλλάβουμε μια δικαιωμένη και αποτελεσματική πολιτική πράξη, εφόσον η υιοθέτηση ενός ιδεώδους οφείλει στο σύνολό της να απορριφθεί;

Το χαρακτηριστικό των υπαρξιστικών θεωριών, από τον

Kierkegaard στον Wittgenstein και από τον Heidegger στον Léninas, είναι ότι η κριτική που ασκούν στην υιοθέτηση ενός ιδεώδους οδηγεί στην άρνηση της πολιτικής πράξης. Ο στοχασμός περί ύπαρξης σημαίνει πως αποδεχόμαστε ότι η αλήθεια που αναμειγνύεται με την αναλήθεια από την οποία και προσδιορίζεται, είναι ανυπέρβλητη. Σημαίνει πως αυτή η αλήθεια πηγαιίνει πέραν της τάξης του κόσμου και της τελοκρατίας του, και πως δεν μπορεί να συλληφθεί με μια γνώση. Σημαίνει τέλος πως ο άνθρωπος συγκροτείται από τη σχέση του με τον απόλυτο Άλλον² ο οποίος και του δίδει τον νόμο του. Η ανάδυση του κόσμου συνδέεται λοιπόν με μια μη-εξαλείψιμη βία. Και η υιοθέτηση ενός ιδεώδους, η επιδίωξη ενός κόσμου συγκροτημένου και κλειστού είναι συνώνυμη με την παρεμπόδιση μιας κατά μέτωπον αντιμετώπισης της ύπαρξης μέσω της οποίας ο άνθρωπος φθάνει στα έσχατα αυτού που εγγαλείται να είναι, και ισοδυναμεί μ' ένα «πλεόνασμα» σε σχέση με την αρχέγονη βία. Δεν πρέπει λοιπόν να θέσουμε ένα ιδεώδες και να επιδιώξουμε την πραγμάτωσή του. Από εκεί πηγάζει η απόρριψη της πολιτικής διάστασης από τα υπαρξιστικά ρεύματα σκέψης και κυρίως από τον Heidegger, ο οποίος άφησε να αναφανεί η ριζική οντολογική καινοτομία της υπαρξιστικής σκέψης. Η ψυχανάλυση, θέτοντας το ασυνείδητο ως τρόπο αποϊδιοποίησης του υποκειμένου και μορφή εκστατικής ύπαρξης [ex-istence], θα μπορούσε κι αυτή να ακολουθήσει την ίδια πορεία.

Εντούτοις, τα φαινόμενα του ολοκληρωτισμού επιβάλλουν την αξίωση για πολιτική πράξη. Πρόκειται για κάτι που εξηγεί την αμφισβήτηση των υπαρξιστικών θεωριών από κάποιους σύγχρονους πολιτικούς φιλοσόφους και την επιστροφή στο ιδεώδες. Οφείλουμε να θέτουμε το ιδεώδες και να θέλουμε την πραγμάτωσή του. Το ίδιο ισχύει και για τον Leo Strauss, ο οποίος υποστηρίζει ότι –και σ' αυτό το σημείο βρίσκει έρεισμα στη χαιντεγκεριανή κριτική– ο σύγχρονος στοχασμός περί υποκειμενικότητας αποτελεί το θεμέλιο του ολοκληρωτισμού. Αρμόζει λοιπόν να επιστρέψουμε στο φυσικό δίκαιο της Αρχαιότητας και να υιοθετήσουμε ένα υπερβατικό ιδεώδες. Αυτό ισχύει για τον Habermas και τη Σχολή της Φρανκφούρτης, που υποστηρίζουν από τη μεριά τους τη φιλοσοφία του Διαφωτισμού και τη νεωτερική θέληση για χειραφέτηση. Για

τον Habermas, δεν είναι η θέληση αυτή για χειραφέτηση που οδηγεί στην πολιτική αυθαιρεσία, αλλά η αλλοτρίωσή της μέσα στην ιδεολογία. Συνεπώς, η πολιτική πράξη είναι κριτική της ιδεολογίας, με τους όρους που την είχε συλλάβει ο Marx. Η ψυχανάλυση που επιτρέπει να αρθούν τα εμπόδια της επικοινωνίας και καλλιεργεί τις συνθήκες για έναν ιδανικό διάλογο αποτελεί για τον Habermas το πρότυπο της πολιτικής πράξης. Μια τέτοια ερμηνεία της ψυχανάλυσης είναι εντούτοις αμφισβητήσιμη. Σε γενικές γραμμές, οποιαδήποτε επιστροφή στην υιοθέτηση ενός ιδεώδους αντιφάσκει στην υπόθεση του ασυνείδητου. Είμαστε λοιπόν καταδικασμένοι στην πολιτική αδυναμία; Εάν οφείλουμε να αποκλείσουμε την επιδίωξη της πραγμάτωσης ενός ιδεώδους, δεν θα μπορούσαμε με την ψυχανάλυση να συλλάβουμε την ενεργό πραγμάτωση του ιδεώδους – γεγονός που θα μας επέτρεπε να δικαιώσουμε την ιδέα μιας πολιτικής πράξης; Δεν μπορούμε να σκεφθούμε το ιδεώδες, εάν όχι ως αρχή, τουλάχιστον ως αποτέλεσμα; Εκεί οδηγεί ο αυστηρός προσδιορισμός της έννοιας του ασυνείδητου που υπερβαίνει την ύπαρξη. Τελικά, για τον Lacan, η πραγματικότητα του ιδεώδους είναι η ενεργός συνοχή του φαντασιακού, την οποία εισηγείται με τη θεωρία του κόμβου του Borromeo³. Πρόκειται γι' αυτό που ονομάζω καθαρό σημαίνον. Συνεπώς, η πραγμάτωση του ιδεώδους δεν είναι η θέληση για συμμόρφωση του πραγματικού με ένα προκαθορισμένο ιδεώδες, κάτι που έχει πάντα ως αποτέλεσμα την πολιτική κυρίως βία, αλλά η επινόηση, μέσα στην τυπική τάξη της καθαρής συμβολικής διαφοράς, μέσα στη γνώση, τον λόγο ή τον θεσμό, ενός όρου που αφήνει να φανεί η συνοχή του συνόλου των συμβολικών στοιχείων. Αυτό ισχύει και για την ερμηνεία μέσα στα πλαίσια της θεραπείας: ο ερμηνευτικός λόγος του ψυχαναλυτή είναι ένα συμβολικό στοιχείο που προστίθεται στους ελεύθερους συνειρμούς, σε όλα τα συμβολικά προϊόντα του ασθενούς και τα νοηματοδοτεί συνδέοντάς τα μεταξύ τους.

Θα ήθελα τώρα να προσπαθήσω να δείξω ότι:

- 1) αφενός, η ψυχανάλυση μας επιτρέπει να συλλάβουμε και να πραγματώσουμε μια ιδεώδη σχέση δικαίου.
- 2) αφετέρου, εάν η ψυχανάλυση μας επιτρέπει να συλλάβουμε το ιδεώδες μιας κοινωνίας δικαίου της οποίας αποτελεί την ιστορική συνθήκη, εντούτοις, η φιλοσοφία είναι εκείνη που μπορεί να το πραγματοποιήσει και να γίνει η αιτία του, κι αυτό στο βαθμό που αναφέρεται στην ψυχανάλυση και αφήνει να αναφανεί η συνοχή της.

Χρησιμοποιώντας τον όρο του κόμβου του Borromeo, θα έλεγα ότι το φαντασιακό επίπεδο του δικαίου και το πραγματικό επίπεδο της πολιτικής συνδέονται μέσω του συμβολικού επιπέδου της ψυχανάλυσης, αυτό όμως πραγματοποιείται με την άρθρωση της φιλοσοφίας ως συνεκτικού δεσμού των τριών.

*

Μια ιδεώδης σχέση δικαίου είναι μια σχέση απαλλαγμένη από τη βία, σύμφωνα με τον νόμο. Η ψυχανάλυση επιτρέπει τη σύλ-

ληψη και την πραγμάτωση μιας τέτοιας σχέσης. Ας δεχθούμε καταρχήν ότι μπορούμε να κατανοήσουμε μια σχέση δικαίου παίρνοντας ως αφετηρία το ασυνείδητο και στη συνέχεια ότι αυτή η σχέση πραγματώνεται στη θεραπεία.

1. Το ιδεώδες μιας σχέσης δικαίου μπορεί, καθώς φαίνεται, να έρχεται σε αντίφαση με την υπόθεση του ασυνείδητου. Το ασυνείδητο συνεπάγεται αναμφισβήτητα τον νόμο. Πρόκειται για τον πυρήνα της λακανικής ερμηνείας του φροϋδικού ασυνείδητου με τη βοήθεια της γλώσσας και του σημαίνοντος. Ο νόμος όμως του ασυνείδητου είναι ο νόμος του Άλλου. Η έλλειψη κι η οδύνη με την οποία ο Lacan επιφορτίζει το υποκείμενο δεν συμπίπτει με τη βία που ασκείται από τον Άλλον; Αυτή είναι η πρώτη θέση του Lacan, με την οποία αυτός συνάδει με την κριτική του δικαίου που χαρακτηρίζει τον υπαρξιστικό στοχασμό. Εφόσον όμως ο νόμος του ασυνείδητου προϋποθέτει τον Άλλον, η επιθυμία και η έλλειψη πηγάζουν από εξωγενείς παράγοντες; Η εμβάθυνση στην έννοια του ασυνείδητου οδηγεί τον Lacan στην αμφισβήτηση αυτής της λειτουργίας του Άλλου. Τον οδηγεί στη σύλληψη του ασυνείδητου, όχι ως γνώσης, αλλά ως απόλαυσης. Στη σύλληψη, πέραν του Άλλου, του Πράγματος ως της πιο εσωτερικής καρδιάς του υποκειμένου που θέτει τον Άλλον του νόμου στον οποίο και υποτάσσεται. Συνεπώς, ο νόμος που προκύπτει από το ασυνείδητο δεν εμπλέκει πια τη βία κι έτσι μπορούμε να συλλάβουμε με αφετηρία την ψυχανάλυση μια ιδεώδη σχέση δικαίου.

Δίνω στην πρώτη σύλληψη του Lacan τον χαρακτηρισμό του συμβολικού Οιδίποδα. Σ' αυτό το σημείο, ο Lacan είναι ακόμη απόλυτα φροϋδικός και, από οντολογικής πλευράς, χαιντεγκεριανός. Ο νόμος της ασυνείδητης επιθυμίας έχει τις καταβολές του στον Άλλον κι επιφέρει τη βία. Αυτή όμως αποκρύπτεται καταρχήν από την εξιδανίκευση [idéalisisation]. Συνεπώς, το να βρούμε τον δρόμο προς την δοκιμασία της επιθυμίας μας, για παράδειγμα, μέσα από την εργασία της θεραπείας, ισοδυναμεί με την ανακάλυψη της βίας που χαρακτηρίζει τον νόμο του ασυνείδητου στο μέτρο που αυτός ταυτίζεται με τον νόμο του Οιδίποδα.

Όταν επιχειρεί να θεμελιώσει την υπόθεση του Freud με τη βοήθεια της γλώσσας, ο Lacan οδηγείται στη διαπίστωση ότι το ασυνείδητο εμπλέκει μια ουσιαστική διάσταση βίας. Παίρνει ως σημείο αφετηρίας τη γλώσσα όπως την αντιλαμβάνεται η δομιστική γλωσσολογία, δηλαδή ως παιχνίδι μιας καθαρής συμβολικής διαφοράς, και ανακαλύπτει σε αυτήν τα βασικά στοιχεία των πρωτογενών διαδικασιών που περιγράφει ο Freud. Προκειμένου όμως να στοχασθούμε πράγματι το α-συνείδητο, θα πρέπει να υπερβούμε τον παραλληλισμό ανάμεσα στο σημαντικό και το σημαίνον, να υπογραμμίσουμε τη διαφορά της χρονικής «τάξης» μεταξύ τους, να συλλάβουμε το σημαίνον (ή τον κόσμο, τον χώρο της συνείδησης και του φαντασιακού χρόνου) ως κάτι που παράγεται από το σημαίνον, και τέλος να εξακριβώσουμε την οντολογική αλήθεια του σημαίνοντος.

Από εκεί πηγάζει και η ιδέα της συγκρότησης του υποκειμένου – η οποία γίνεται φανερή μονάχα με τη βοήθεια του σημαίνοντος – με αφετηρία τον απόλυτο Άλλον, καθώς και η συνάντηση του Lacan με τον χαιντεγκεριανό στοχασμό. Θα πρέπει να προσεγγίσουμε τον Άλλον, κατά την πρώτη σύλληψη του από τον Lacan, στο Είναι κατά τον Heidegger. Αυτός ο Άλλος της γνώσης είναι εξωγενής προς το υποκείμενο το οποίο φέρει μέσα του εκ των προτέρων αυτό που μέλλει να είναι. Αυτό συμβαίνει με τον ίδιο τρόπο που το Είναι στον Heidegger προκαθορίζει για τον άνθρωπο ένα πεπρωμένο μερικής αλήθειας – μερίμνα στον Heidegger, επιθυμία στον Lacan. Συνεπώς, όπως συμβαίνει και στον Heidegger, η ετερονομία αυτή εκδηλώνεται με τη μορφή βίας. Ο Άλλος είναι εκείνος που επιβάλλει την έλλειψη, ενώ συγχρόνως νομοθετεί.

Για όποιον πρέπει να βρει πρόσβαση στον νόμο αυτόν της επιθυμίας που προκύπτει από τον Άλλον παράγεται κατ' ανάγκη μια εξιδανίκευση που αποκρύπτει τη βία. Σε αυτό το σημείο αστόχασουμε κάποιες διευκρινίσεις. Το πρόσωπο στο οποίο το μελλοντικό υποκείμενο συναντά για πρώτη φορά τον νόμο της επιθυμίας και το οποίο παίζει γι' αυτό τον ρόλο του Άλλου, είναι η μητέρα. Ο Άλλος όμως δεν είναι ένα συγκεκριμένο υποκείμενο. Η μητέρα λοιπόν οφείλει να αυτοεκμηδενιστεί μέσα στον ρόλο της ως Άλλου και να αναγνωρίσει το παιδί ως δυνατό να παίξει αυτό τον ρόλο για λογαριασμό της. Για το παιδί λοιπόν, ο Άλλος και αυτός με τον οποίο η μητέρα τον ταυτίζει θεωρώντας τον ως τον επιθυμούντα, είναι ο πατέρας. Καθώς εισάγεται σε αυτή την ταύτιση, το παιδί συγκροτεί τον πατέρα ως το Ιδεώδες του εγώ. Βεβαίως ούτε κι ο πατέρας είναι ο Άλλος, θέτει όμως τον εαυτό του ως υποκείμενο του νόμου. Εντούτοις, η επιθυμία και η έλλειψη δεν επιτρέπουν καταρχήν στο υποκείμενο να ξεφύγει από την εξιδανίκευση. Η πράξη της εξιδανίκευσης δεν σημαίνει ότι αντιλαμβανόμαστε τον πατέρα ως μη-ευνοησιμένο αλλά αντίθετα ως τον καθαυτό ευνοησιμό, κι αυτό γιατί ο πατέρας είναι εκείνος που παραιτείται από την απόλαυση μέσα στην οποία το παιδί νοιώθει παγιδευμένο, προκειμένου να αναχθεί σε καθαρή επιθυμία.

Η εξιδανίκευση αποκρύπτει τη βία. Εάν όμως το υποκείμενο βρει στ' αλήθεια το δρόμο για την επιθυμία του κι επιζητήσει πράγματι την αυτοεξιδανίκευση, λόγου χάρη, μέσα από τη θεραπεία, θα ανακαλύψει τη βία καθώς και τον ψευδαισθησιακό χαρακτήρα του ιδεώδους. Ο καταρχήν νόμος της επιθυμίας και του ευνοησιμού προβάλλει τότε ως ο νόμος της απαγόρευσης. Αυτό συμβαίνει γιατί, όπως το παιδί, έτσι και ο πατέρας όφειλε να αναδειχθεί σε υποκείμενο του νόμου. Παγιδεύθηκε κι αυτός στην απόλαυση και δεν μπόρεσε να εξασφαλίσει μια καθαρή πρόσβαση στην επιθυμία. Συνεχίζει λοιπόν να μένει προσκολλημένος, όπως και το παιδί, στο πρωταρχικό του αντικείμενο, στη μητέρα του, την οποία ξαναβρίσκει σε αυτήν προς την οποία κατευθύνεται τώρα η επιθυμία του, τη μητέρα του παιδιού. Η επιθυμία στην οποία την καλεί δεν είναι γενική και αφηρημένη αλλά επιθυμία γι' αυτό το συγκεκριμένο αντι-

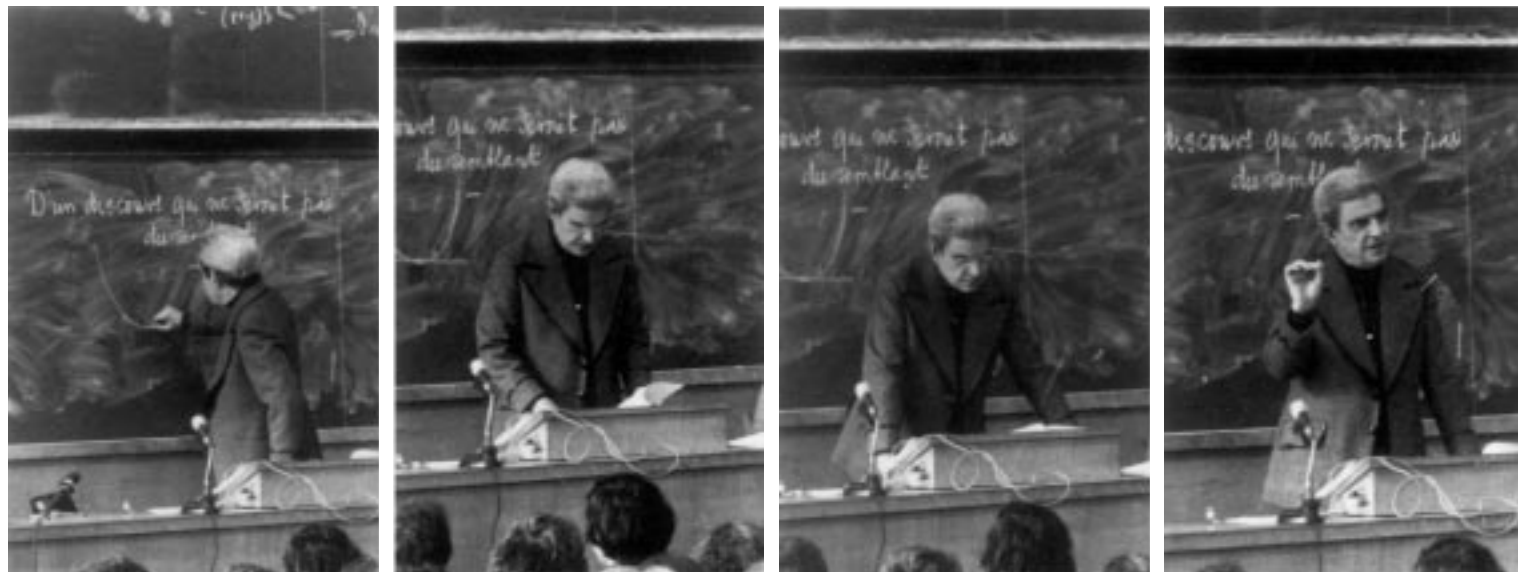
κείμενο. Από εκεί προκύπτει το σύνολο των σχέσεων που η ψυχανάλυση ονομάζει Οιδιπόδειο σύμπλεγμα, καθώς επίσης και η απαγορευτική παρουσία του νόμου που σημασιοδοτεί την επιθυμία.

Πρέπει εντούτοις να προχωρήσουμε πέραν της απαγόρευσης και της φαντασιακής απειλής της βίας. Ο νόμος της επιθυμίας που γίνεται στη συνέχεια νόμος της απαγόρευσης, είναι στ' αλήθεια νόμος της απόλαυσης, και ως τέτοιος, άμεση βία. Πρόκειται για ένα μεγάλο παράδοξο που ο Lacan διασαφηνίζει στο κείμενο του *O Kant με τον Sade*. Ο πραγματικός πατέρας που ικανοποιεί τη μητέρα και βρίσκεται στη θέση του αντικειμένου που προσφέρεται για βιασπισμό, λέει ο Lacan, αποσπά από το σώμα του παιδιού το φετίχ πάνω στο οποίο σημάδεύεται το πεπρωμένο του ως επιθυμούντα, και το δίνει στη μητέρα για απόλαυση, η οποία είναι στη θέση του Άλλου. Ο σκοπός της ανάλυσης είναι, πέραν της εξιδανίκευσης, να αναδείξει το συγκεκριμένο αντικείμενο που προσφέρεται στην απόλαυση του Άλλου, δηλαδή του υπέρτατου-σε-κακία-όντος, να βιώσει τη δοκιμασία της ριζικής βίας του νόμου του Άλλου.

Είμαστε αναγκασμένοι να απορροφούμε μαζί με το ασυνείδητο και την ιδέα μιας σχέσης που συμμορφώνεται στον νόμο κι είναι απαλλαγμένη από τη βία; Είναι ο συμβολικός Οιδίποδας ο έσχατος λόγος του Lacan ο οποίος δεν έκανε τίποτε άλλο από το να επαναλάβει τις φροϋδικές αναλύσεις μέσα στα πλαίσια της γλώσσας; Ο Lacan μας οδηγεί πέραν του Οιδίποδα και της οντολογικής θέσης του Heidegger. Η οδύνη της ύπαρξης δεν έρχεται από τον Άλλον ως τόπο του ασυνείδητου νοούμενου ως γνώση, αλλά από το Πράγμα, τόπο του ασυνείδητου θεωρούμενου ως απόλαυση, που θέτει τον Άλλον κι έτσι αναδεικνύεται σε υποκείμενο του νόμου του. Εάν λοιπόν ο νόμος δεν είναι βία, μπορεί αυτός να καθορίσει απόλυτα τη σχέση με τον Άλλον και να καταστήσει αντιληπτό το ιδεώδες του δικαίου; Αυτό δείχνει η ψυχαναλυτική θεραπεία κατά την οποία ο ασθενής, όπως και ο ψυχαναλυτής, σταματούν να ψέγουν τον άλλο για την αναπόφευκτη οδύνη και εισάγονται σε μια σχέση άλλου τύπου από τη νευρωτική, την οποία αποκάλεσα με τον κλασικό όρο της μετουσίωσης [sublimation].

Μπορεί η ψυχανάλυση να μείνει προσκολλημένη στον προσδιορισμό του ασυνείδητου ως του Άλλου ο οποίος ήδη γνωρίζει και παράγει το είναι του μελλοντικού υποκειμένου; Η ίδια η πρακτική της ψυχανάλυσης αποποιείται την ιδέα του Άλλου που θα γνώριζε εκ των προτέρων. Μόνον ο υστερικός υποθέτει πως υπάρχει ένας Άλλος που γνωρίζει και κατά τη θεραπεία παριστάνει τον ψυχαναλυτή ως αυτόν τον Άλλον. Η θεώρηση του Άλλου ως εκείνου που γνωρίζει εκ των προτέρων ισοδυναμεί στην πραγματικότητα με τη συγκρότηση του Άλλου ως *Ιδεώδους του εγώ*. Το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα που χαρακτηρίζεται από αυτή τη σύγχυση είναι κατά κύριο λόγο ένα υστερικό προϊόν. Η ψυχανάλυση, στον βαθμό που ερμηνεύει τον νόμο της επιθυμίας ως νόμο του Οιδίποδα, δεν κάνει τίποτε άλ-

λο από το να επικυρώνει το υστερικό σύμπτωμα. Τι άλλο είναι ο σαδισμός τον οποίο είχαμε αναγάγει σε αλήθεια του νόμου της επιθυμίας από μια διαστροφή που βιώνεται μέσα στο όνειρο και από την οποία ο υστερικός προστατεύει το σύμπτωμά του; Αντίθετα με τη σύγχυση ανάμεσα στον Άλλον και το Ιδεώδες του εγώ η οποία καθιστά το τελευταίο ένα υποκείμενο που υποτίθεται ότι γνωρίζει, ο ψυχαναλυτής ισχυρίζεται ότι δεν γνωρίζει κι ότι η αλήθεια της ασυνείδητης επιθυμίας πρέπει να προκύψει από το υποκείμενο. Αυτός δεν λέει ότι το υποκείμενο γνωρίζει – κάτι που θα αποτελούσε μια μορφή αντεστραμμένης υστερίας. Λέει «μιλήστε», και μ' αυτό τον τρόπο αφήνει να αναδυθεί μια γνώση. Η ερμηνεία του, που εκφέρεται στον τόπο του υποκειμένου, θα αποτελέσει τη στιγμή αυτής της γνώ-

σης. Για την ψυχανάλυση, ο Άλλος έχει παραχθεί. Οδηγούμαστε λοιπόν στο να προσδιορίσουμε την έννοια του ασυνείδητου ως κάτι διαφορετικό από το Άλλο της γνώσης, προσδιορισμός που διαρρηγνύει τους δεσμούς με τη χαϊντεγκεριανή αντίληψη για το Είναι ως σημαίνουσα πράξη που ορίζει το σημαίνόμενο. Με το να παραμένουμε χαϊντεγκεριανοί στο οντολογικό επίπεδο, δεν είμαστε απόλυτα σε θέση να σκεφθούμε σε όλες του τις διαστάσεις το ασυνείδητο που είναι η υποκειμενική δοκιμασία μιας αλήθειας που κείται εκτός κόσμου. Ο Lacan μας οδηγεί στο να μπορούμε να συλλάβουμε το ασυνείδητο μέσα στην καθαυτό σημαίνουσα διάρθρωση, πέρα κι ανεξάρτητα από οποιονδήποτε καθορισμό του σημαίνονου. Συνεπώς, το ασυνείδητο δεν είναι μια γνώση αλλά απόλαυση, δηλαδή, καθορισμός του σημαίνοντος ως σημαίνοντος μέσα στη σημαίνουσα διάρθρωση. «Το ασυνείδητο», λέει ο Lacan, «σημαίνει πως το είναι, καθώς μιλά, αφήνεται στην απόλαυση, και δεν θέλει να γνωρίζει τίποτε γι' αυτό, δεν θέλει να γνωρίζει τίποτε απολύτως». Το ασυνείδητο είναι το Πράγμα [Chose] που είχε εισαγάγει ο Lacan στην *Ηθική* του. Το Πράγμα είναι αυτό που παράγει τον Άλλον μέσα από την ίδια την πράξη της πατρικής μεταφοράς κατά την οποία αυτό κατα-

κερματίζεται ακολουθώντας την τετραδική δομή της επιθυμίας. Ο νόμος της επιθυμίας στον οποίο υποτάσσεται το υποκείμενο έχει τις καταβολές του, όχι στον Άλλον, αλλά στην ενδότερη καρδιά του υποκειμένου. Ο νόμος είναι βέβαια οδύνη, όχι όμως βία.

Υπό αυτές τις συνθήκες, η ψυχαναλυτική θεραπεία μας επιτρέπει να συλλάβουμε μια σχέση που είναι απόλυτα σύμφωνη με τον νόμο και δεν διέπεται από βία. Στην πραγματικότητα, μέσα από αυτήν, το υποκείμενο εγκυβύσσεται σε μια άλλη σχέση με την επιθυμία και την έλλειψη η οποία δεν είναι νευρωτικής υφής, στην αλλαγή αυτού που ονόμασα «υπαρξιακή δομή». Πρόκειται για το πέρασμα από τη νεύρωση στη μετουσίωση. Αντί να κατηγορούμε τον Άλλον για την οδύνη που ενέχεται

στην επιθυμία και να ασκούμε πάνω του την ίδια εκείνη βία για την οποία τον έχουμε ψέξει, ερχόμαστε αντιμέτωποι με τη μη εξαλείψιμη απουσία νοήματος και την νοηματοδοτούμε. Δεν πρόκειται για τη διαδικασία της απώθησης αλλά γι' αυτήν της άρνησης, όχι για το φαινόμενο του συμπτώματος, αλλά γι' αυτό της γραφής. Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι μέσα στη γραφή, το σημαίνον της επιθυμίας, το οποίο και επανέρχεται, εγγράφεται στη σελίδα αρχικά ως το σημαίνον – είναι το γράμμα· κατόπιν βιώνεται ως αντικείμενο της δοκιμασίας, ως κάτι που δεν είναι σημαίνον καθαυτό, παρά μόνο σημαίνον του τόπου του Άλλου με αφετηρία τον οποίο και γράφουμε, ενώ η πράξη της γραφής συνεχίζεται εγγράφοντας στη σελίδα, μέσα στην τάξη της καθαρά συμβολικής διαφοράς, τη σχέση αυτή που συγκροτεί τον Άλλον έως και την παραμικρή λεπτομέρεια, έως ότου να φθάσει σε μια κλειστή δομή – κατά κύριο λόγο την τετραδική δομή της επιθυμίας. Η μετουσίωση λοιπόν δεν συνεπάγεται κανενός τύπου εξιδανίκευση: εάν είμαστε σε θέση να μιλάμε για μια προσύλληψη της συνοχής, αυτό είναι δυνατό μονάχα μέσα από την ίδια την πράξη που παράγει το γράμμα· η δωρεά του νοήματος περνά από την οδό μιας αντιπαράθεσης με την απουσία νοήματος· τέλος, η ορμή

δεν αποκρύβεται κάτω από την επιθυμία, παγιώνεται όμως κατ' ουσίαν ως ορμή του θανάτου. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η πραγματική συνοχή του φαντασιακού: το ιδεώδες έχει πραγματωθεί, ο Άλλος έχει παραχθεί.

Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι η βία μπορεί να καταργηθεί. Η μετουσίωση είναι μια πεπερασμένη δυνατότητα και παράγεται μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της νεύρωσης. Ως προς αυτό το σημείο, η πρώτη σύλληψη του Lacan, κι οι αναλύσεις του Freud, είναι απόλυτα αληθείς. Η θεραπευτική σχέση όμως δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο από μια μορφή μετουσίωσης. Όσον αφορά τον ψυχαναλυτή, αυτό ισχύει εξαιτίας του Λόγου του που είναι έμπρακτη μετουσίωση. Όσον αφορά το υποκείμενο, αυτό ισχύει γιατί εγκυβύσσεται να προβεί στη μετουσίωση και βιώνει τη σχέση που έχει διανοιχθεί από τον ψυχαναλυτικό Λόγο μόνο καθόσον πραγματώνει την εργασία της μετουσίωσης. Συνεπώς, η ψυχαναλυτική σχέση είναι μια σχέση απαλλαγμένη από τη βία, κι έτσι μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η ιδεώδης σχέση δικαίου γίνεται δυνατή με τη βοήθεια της ψυχανάλυσης.

2. Η ιδεώδης αυτή σχέση δικαίου πραγματώνεται κατά τη θεραπεία. Η ψυχαναλυτική θεραπεία συνιστά την ουσία οποιουδήποτε πράγματος που μπορεί να εμφανιστεί μέσα στην κοινωνική ζωή ως σχέση δικαίου. Πώς όμως είναι αυτό δυνατό αφού το δίκαιο συνεπάγεται την προβλεψιμότητα και την κυριαρχία, έστω και αρνητική, πάνω στη συμπεριφορά του Άλλου, ενώ η επιθυμία είναι κάτι κατεξοχήν απρόβλεπτο; Το δίκαιο δεν είναι, όπως το ήθελε ο Freud, η συνέχιση της βίας; Ο πρώτος που κατέχει ένα δικαίωμα είναι ο ψυχαναλυτής. Αυτός όμως απαιτείται από το δικαίωμά του, κι αναγνωρίζει το δικαίωμα του ασθενούς, ο οποίος οφείλει να εισαχθεί στη μετουσίωση. Ο ψυχαναλυτής αναγνωρίζει το δικαίωμά του στη μετουσίωση, χωρίς το οποίο η ψυχανάλυση δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί. Κανένας όμως δεν μπορεί να είναι κύριος της σχέσης του με την επιθυμία. Εάν ο ασθενής θέλει πράγματι να καρπωθεί τη μετουσίωση του άλλου και να απολαύσει το δικαίωμά του (κι αυτό είναι κάτι που ισχύει για κάθε δικαίωμα της καθημερινής ζωής), μπορεί να το κάνει μόνο εάν με τη σειρά του αναγνωρίζει το δικαίωμα του άλλου, κι εάν τελικά παραιτηθεί από το δικό του δικαίωμα κι αυτό επειδή εισάγεται κι ο ίδιος στη μετουσίωση. Η ύπαρξη λοιπόν μιας σχέσης δικαίου και μιας αμοιβαίας αναγνώρισης υφίσταται μονάχα στο βαθμό που ό,τι ο καθένας αναγνωρίζει για τον άλλον, το αρνείται για τον εαυτό του, όχι ως σκοπό καθαυτό, αλλά ως μέσο που υφίσταται απλά και μόνο για τον άλλον, ενώ για τον ίδιο είναι κάτι από το οποίο θα πρέπει να παραιτηθεί. Με αυτό τον παράδοξο τρόπο πραγματώνεται λοιπόν το δίκαιο.

Υπάρχουν αμφιβολίες για το εάν η ψυχανάλυση αναγνωρίζει την αξία της ιδέας του δικαίου. Το δίκαιο αποτελεί αντιθέτως μια ιδέα από την οποία ο άρρωστος πρέπει να απαλλαγεί με τη θεραπεία. Αυτό έχει ως αφετηρία την ιδέα ότι ο ψυχαναλυ-

τής έχει το δίκιο με το μέρος του, ότι αποτελεί ένα πραγματικό πρόσωπο. Πρόκειται για κάτι που απορρέει από τη μεταβίβαση και το υποκείμενο πρέπει σταδιακά να παραιτηθεί από αυτή την εξιδανίκευση. Για την ψυχανάλυση, δεν θα μπορούσε να υπάρξει πραγματική σχέση μεταξύ πραγματικών προσώπων θεωρουμένων ως υποκειμένων του δικαίου. Δεν θα μπορούσε να υπάρξει θεμελίωση του δικαίου πάνω σε μια διυποκειμενικότητα. Όμως η ιδέα του δικαίου επιβάλλεται. Χωρίς την αναγνώριση του δικαίου του ασθενούς, το ψυχαναλυτικό έργο γίνεται αδύνατο. Ο ψυχαναλυτής απελευθερώνει το υποκείμενο απ' ό,τι το εμποδίζει να προβεί στη μετουσίωση, δηλ. από την υποχρέωση να νοιώσει απόλαυση. Για την ψυχανάλυση το δίκαιο είναι κάτι ουσιαστικό κι αφορά την απόλαυση. «Αυτή είναι η ουσία του δικαίου», λέει ο Lacan, δηλαδή «το να διανέμει κανείς, να μοιράζει, να ανταμοίβει ό,τι σχετίζεται με την απόλαυση». Και πιο συγκεκριμένα: «Το δίκαιο δεν είναι το καθήκον. Τίποτε δεν υποχρεώνει στην απόλαυση εκτός από το Υπερεγώ. Το Υπερεγώ είναι το πρόσταγμα της απόλαυσης: απόλαυσε!» Τι άλλο υφίσταται λοιπόν στις αρχές του δικαίου που αναγνωρίζεται στο υποκείμενο εκτός από τη δέσμευση του ψυχαναλυτή να προβεί στη μετουσίωση, να μην περιμένει από τον άλλο μια πληρότητα που δεν θα έφθανε στο σημείο να παράγει καθαυτή, να μην τον κατηγορεί για το ίδιο του το κενό; Ο αναλυόμενος είναι για τον ψυχαναλυτή ένα τυπικό κι όχι ένα πραγματικό πρόσωπο.

Αυτός που κατέχει καταρχήν ένα δικαίωμα στα πλαίσια της θεραπείας είναι ο ψυχαναλυτής. Πρόκειται για τις αρχές της μεταβίβασης. Ο ψυχαναλυτής εμφανίζεται ενώπιον του υποκειμένου όπως είναι, ως ένα πρόσωπο, ένα υποκείμενο δικαίου. Ενοσρκώνει τον Άλλον, είναι η παρουσία του πνεύματος, της ελευθερίας. Ας παρατηρήσουμε ότι, αφενός, ο ψυχαναλυτής υποτίθεται ότι γνωρίζει κι αυτό γιατί όντως γνωρίζει. Το ότι μιλάμε για ένα υποκείμενο το οποίο υποτίθεται ότι γνωρίζει δεν σημαίνει ότι η γνώση είναι υποτιθέμενη, αλλά ότι προϋποτίθεται ένα υποκείμενο προκειμένου να υπάρξει πραγματική γνώση. Ο ψυχαναλυτής γνωρίζει επειδή έχει προκαλέσει την ύπαρξη του Άλλου κάνοντάς τον να αναδυθεί μέσα από τον ψυχαναλυτικό Λόγο, ο οποίος είναι έμπρακτη μετουσίωση, γραφή μιας γνώσης που υποστηρίζει τον ερμηνευτικό λόγο ως παρουσία της επιθυμίας που αφήνεται να υπάρξει ελεύθερα ως τέτοια. Εάν, αφετέρου, μιλάμε συγκεκριμένα για «πρόσωπο», αυτό συμβαίνει επειδή ο ψυχαναλυτής, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις ιδιαίτερες συμπεριφορές του, ενοσρκώνει αυτή τη γνώση κι αυτή τη γραφή, επειδή η γνώση του δεν είναι μια αφηρημένη γνώση, αλλά η αληθινή γνώση της οποίας η διάρθρωση γίνεται φανερή, όπως ακριβώς και τα «χαρακτηριστικά» της ατομικής συμπεριφοράς καθώς και το πρόσωπο. Υπό αυτή την έννοια, ο Hegel προσδιορίζει ένα κενό μονάχα πρόσωπο όταν λέει ότι η προσωπικότητα, είναι «η απλή αν και στερημένη περιεχομένου σχέση αυτοσυνειδησίας [μιας ελεύθερης δι' εαυτόν θέλησης] με την ίδια της την ατομικότητα».

Πρόσωπο κενό, χωρίς πραγματική «προσωπικότητα», αντίθετα με τον ψυχαναλυτή του οποίου η παρουσία «ως προσώπου» είναι ουσιαστική για τη θεραπεία. Τα χαρακτηριστικά του συνθέτουν τη μάσκα, την *persona*. Πρόκειται για το απαθές πρόσωπο αυτού που δεν χρειάζεται να αγαπηθεί *ακαριαία*, για την επιφάνεια πάνω στην οποία ολοκληρώνεται το έργο της γραφής κι η οποία μοιάζει να προσδίδει στο πρόσωπο μια «εσωτερικότητα» που καταλήγει στην ανάδυση του ερμηνευτικού λόγου που απηχεί μέσα από τη μάσκα. Πρόκειται, τέλος, για την όψη ενός προσώπου θεωρούμενου εδώ με την αρνητική του σημασία, κι αυτό γιατί η ατομικότητα των χαρακτηριστικών συγχέεται με την καθολικότητα της γνώσης.

Όμως το ψυχαναλυτικό έργο συνίσταται στην αποποίηση της εικόνας του ψυχαναλυτή ως προσώπου, στον διαχωρισμό μεταξού, αφενός, της γραφής της γνώσης και, αφετέρου, των ατομικών χαρακτηριστικών τα οποία ακριβώς συγκροτούν τη μάσκα. Αυτό δεν συμβαίνει επειδή ο ψυχαναλυτής δεν κατέχει κανενός είδους γνώση ή επειδή κατέχει μια ανεπαρκή γνώση: αυτός έχει μια απόλυτη γνώση κι όταν αποδέχεται τη μη-γνώση της ασυνειδήτης επιθυμίας, δεν πρόκειται σε καμία περίπτωση για έλλειψη γνώσης. Το πρόβλημα του ασθενούς συνίσταται στον ισχυρισμό ότι δεν οφείλει να αναπαραγάγει τη γνώση, ότι η γνώση είναι εκεί κι ότι αυτό είναι αρκετό. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο δεν θέλει να ξέρει τίποτε για τον πεπερασμένο χαρακτήρα της μετουσίωσης που λαμβάνει χώρα μέσα στον ίδιο τον ψυχαναλυτή, καθώς τα ατομικά του χαρακτηριστικά δεν συγχέονται με αυτά της γνώσης και του νόμου. Η θεραπεία οδηγεί το υποκείμενο στο σημείο να επιτρέψει στην επιθυμία για τον ψυχαναλυτή να ριζώσει μέσα του, να παραιτηθεί από την ανάγκη του για ένα πραγματικό πρόσωπο, να αφήσει να πέσει η σαγηνευτική μάσκα – κάτι στο οποίο τον συνδράμει ο ψυχαναλυτής επιβεβαιώνοντας έτσι ότι η μετουσίωση είναι πάντα πεπερασμένη. Την ίδια στιγμή που η επιθυμία αρθρώνεται σε λόγο, ο ψυχαναλυτής δεν είναι πλέον γι' αυτόν ένα πρόσωπο – ακόμη κι αν στην πραγματικότητα παραμένει ένα πρόσωπο – αλλά ένα αντικείμενο, ένα απόρριμμα, πτώση μιας επιθυμίας η οποία είναι ουσιαστικά σεξουαλική, κι αυτό γιατί η μετουσίωση είναι πεπερασμένη. Η μάσκα πέφτει, τα ατομικά χαρακτηριστικά δεν είναι πια μια παρουσία την οποία εγγυάται το πνεύμα. Το υποκείμενο «επέστρεψε στον εαυτό του», αποσκιρτήθηκε από την απώλειά του μέσα στον άλλον για να αντέξει την εσωτερική του έλλειψη.

Εντούτοις, το ψυχαναλυτικό έργο από το οποίο η ιδέα του δικαίου έχει εξαλειφθεί δεν είναι δυνατό παρά μόνο επειδή ο ασθενής γίνεται αποδέκτης ενός δικαιώματος από τον ψυχαναλυτή, επειδή αναγνωρίζεται ως πρόσωπο, ακόμη κι εκεί όπου δεν έχει ακόμη προβεί στη μετουσίωση. Συνεπώς, αυτός αποτελεί μονάχα ένα τυπικό πρόσωπο, κάποιον που κατέχει καταρχήν αυτό που ονομάζουμε προσωπικά δικαιώματα ενώ κατόπιν αποκτά και πραγματικά δικαιώματα. Πρόκειται για μια ουσιαστική διάκριση, εφόσον η ελευθερία είναι κάτι που απλώς υπο-

τίθεται και δεν βεβαιώνεται. Τα *προσωπικά δικαιώματα* αφήνουν στο υποκείμενο ένα χώρο προκειμένου να πραγματοποιήσει την πράξη της μετουσίωσης και να αναδυθεί ως πραγματικό πρόσωπο. Δεν έχει καμία υποχρέωση να προβεί στη μετουσίωση, μπορεί όμως να το κάνει. Στα προσωπικά δικαιώματα ανήκουν η ελευθερία της έκφρασης, η ελευθερία της μόρφωσης και της λατρείας, καθώς και καθετί που επιτρέπει την προεργασία και την ολοκλήρωση της μετουσίωσης. Τα *πραγματικά δικαιώματα* είναι εντελώς άλλης υφής. Εκεί ακριβώς που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί κανενός είδους μετουσίωση, κι αυτό είναι βέβαια κάτι που έχει μεγάλη πιθανότητα να συμβεί, αναγνωρίζεται το δικαίο που ορίζει ότι ο ψυχαναλυτής δεσμεύεται να μην προβεί στην άσκηση βίας. Συνεπώς, το δικαίο είναι πραγματικό επειδή αφορά τον ασθενή ως αντικείμενο (κατέχει τη θέση του απορριμματος με το οποίο τον ταυτίζει καταρχήν ο ψυχαναλυτής μέσα στην επιθυμία του) κι επειδή, σύμφωνα με τη διατύπωση του Lacan για τη μετουσίωση, ο ασθενής «εξυψώνει αυτό το αντικείμενο στο κύρος το Πράγματος», της *res*, του τυπικού παρόλ' αυτά πράγματος, το οποίο όμως δεν θίγεται από τον ψυχαναλυτή: στο μέτρο που πηγάζει από ένα δικαίωμα, το Πράγμα παραπέμπει στο πρόσωπο το οποίο καθορίζεται τυπικά μονάχα ως το «αγαθό» του. Η σχέση ιδιοκτησίας είναι το κατεξοχήν πραγματικό δικαίωμα. Κάθε δικαίωμα παρέχεται επίσης για την ικανοποίηση των αναγκών αυτού του πράγματος ως σώματος καθαντού. Τέτοιου είδους είναι τα δικαιώματα που οφείλει να αναγνωρίσει ο ψυχαναλυτής. Πρόκειται για κάτι που αφορά τα δικαιώματα εν γένει και το οποίο απορρέει από την ψυχανάλυση με ένα θεμελιώδη τρόπο.

Εάν όμως η αλήθεια των δικαιωμάτων βρίσκεται στο ότι ο ψυχαναλυτής δεσμεύεται να προβεί σε μια ερμηνεία, να μετουσιώσει, να υποστηρίξει τον ψυχαναλυτικό λόγο ως δικό του, με ποιο τρόπο το υποκείμενο μπορεί να πετύχει αυτή τη μετουσίωση και ακριβώς να απολαύσει το δικαίωμά του; Πράγματι, το υποκείμενο δεν είναι προς το παρόν τίποτε άλλο από ένα τυπικό πρόσωπο. Αν θεωρεί αυτή τη νομική κατάσταση ως το ιδεώδες, αν μένει προσκολλημένο στο τυπικό δικαίωμά του και το υπερασπίζεται, το υποκείμενο είναι εντούτοις καταδικασμένο στη βία και το έγκλημα και δεν μπορεί να απολαύσει το δικαίωμά του. Εδώ είναι που το δικαίο οδηγεί στη βία. Αυτό όμως σημαίνει τη σύγχυση του Άλλου με το Υπεργώ, του νόμου που μέλλεται να ελινοηθεί, κι ενός νόμου που είναι ήδη παρών και στο όνομα του οποίου έχουμε την αξίωση να κρίνουμε σιδηρήποτε προκύψει. Για να απολαύσουμε το δικαίωμά μας, δεν πρέπει να το θελήσουμε, πρέπει να αναγνωρίσουμε το δικαίωμα του Άλλου και να παραιτηθούμε από το δικό μας. Με αυτό τον τρόπο μονάχα εγκαθιδρύεται μια πραγματική σχέση δικαίου στα πλαίσια της θεραπείας.

Το πρώτο πράγμα που γίνεται φανερό εφόσον μείνουμε προσκολλημένοι στο δικαίο, είναι η αδικία ως κάτι που μπορεί να απορρεύσει απευθείας από το δικαίο. Κι αυτό γιατί, καθόσον

αναγνωρίζεται ως δικαίωμα που συγκροτεί το πρόσωπο, η ιδιοκτησία δεν μπορεί να περιορισθεί. Μπορούμε να φανταζόμαστε διαρκώς νέες ανάγκες που θα πρέπει να ικανοποιηθούν προκειμένου να εγγυηθούμε απόλυτα την ύπαρξη του σώματος καθαντού. Από εκεί πηγάζει το συναίσθημα του υποκειμένου ότι η κτήση του άλλου είναι μια αδικία, ότι γενικά η ιδιοκτησία, όσο κι αν αποτελεί σίγουρο κτήμα του πλουσιότερου, είναι κάτι που του έχει αφαιρεθεί. Συνεπώς, το έγκλημα είναι το αναγκαίο αποτέλεσμα μιας επιθυμίας για ιδιοποίηση που δεν γνωρίζει όρια. Πρόκειται για μια καθαρή αντίφαση στους κόλπους του δικαίου, όπου ξεχνάμε ότι το δικαίωμα στην ιδιοκτησία προέρχεται από τον Άλλον, κι ότι η εξουδετέρωσή του ισοδυναμεί με την καταστροφή του ίδιου του δικαίου.

Είναι η αντίφαση αυτή ανυπέροβλητη; Κάτι τέτοιο θα σήμαινε τη σύγχυση του Άλλου με το Υπεργώ για το οποίο η ψυχανάλυση έδειξε ότι συμμορφώνεται, ως εμφανής «ηθική συνείδηση», με τις αρχές του εγκλήματος. Είναι βέβαιο ότι η ψυχαναλυτική θεραπεία της οποίας αφετηρία είναι η υστερία – εκεί όπου το υποκείμενο συνιστά τη λειτουργία ενός Ιδεώδους του εγώ – παρεμποδίζεται από την εμμονή και τη μορφή του Υπεργώ. Πώς προκύπτει η υστερία; Αυτή προκύπτει από την ομολογία του υποκειμένου στον εαυτό του ότι έχει δικαιώματα, από την αναγνώρισή του ως αντιπροσώπου του νόμου, όταν θεωρεί ότι του χρωστούν κάτι (ή γενικότερα ότι κάποιος χρωστά κάτι σε κάποιον άλλον). Συνεπώς, η αναγωγή του αντικείμενου σε ψυχαναγκαστική εμμονή σημαίνει ότι το υποκείμενο αρνείται να μετουσιώσει ή να μετουσιώσει ακόμη περισσότερο. Ο νόμος είναι παρών, απαιτεί τον σεβασμό. Αυτό είναι το Υπεργώ: άρνηση του Άλλου ή ο Άλλος ως αντικείμενο μιας άρνησης – ένα σύμπτωμα, νόμος στον οποίο υποτάσσεται κανείς και στον οποίο θέλει να υποτάξει και τους άλλους. Το Υπεργώ δεν είναι ο Άλλος, είναι ένας νόμος που οργανώνει τον κόσμο ως ολότητα αποκλείοντας οπδήποτε άλλο, δίνοντας εκ των προτέρων ένα νόημα σε ό,τι μέλλει να προκύψει, το ορ-

θό νόημα. Δεν πρόκειται όμως για το Ιδεώδες του εγώ γιατί η κυριαρχία δεν ενυπόχρει στον Άλλον έτσι ώστε το εγώ να την ιδιοποιηθεί. Αυτή κείται εκεί. Το αγαθό που έχει ήδη αποκτηθεί είναι προς απόλαυση. Το Ιδεώδες του εγώ απλά απαγορεύει [interdit]. Το Υπεργώ υπερασπίζεται και αμύνεται [défend]. Κάτι μας είναι απλά απαγορευμένο προκειμένου να συμμορφωθούμε με το ιδεώδες. Υπερασπιζόμαστε κάτι για να αμυνθούμε, να προστατεύσουμε τον θησαυρό μας. Καθώς όμως θέλουμε να χαρούμε το πράγμα μας μ' αυτό τον τρόπο, κι αυτό γιατί είμαστε δεμένοι μαζί του, γιατί είναι το δικό μας αγαθό, συγκρούμαστε με το αδύνατο. Η υπεράσπιση των αγαθών μας ισοδυναμεί με την απαγόρευση της απόλαυσής τους, λέει ο Lacan στην *Ηθική* του. Αλλά και γι' αυτή την αδυ-

νατότητα να απολαύσουμε, ψέγουμε πάλι τον άλλον. Κατηγορούμε τώρα πια την αδυναμία του δικαίου, κάτι που συμβαίνει γιατί καταχραστήκαμε το δικαίο προκειμένου να αποκτήσουμε το δικαίωμα να μισήσουμε, να στερηθούμε τον άλλον. Η φαντασίωση της αδυναμίας του δικαίου είναι η ονειρική διαστροφή του ψυχαναγκαστικού, ο ρακισσισμός της μητέρας που δεν θέλει να προσφέρει την απόλαυσή του.

Για να απολαύσουμε το δικαίωμά μας και να μπορέσουμε να αποδεχθούμε τη δωρεά του άλλου, θα πρέπει να αρνηθούμε την ιδέα ότι *έχουμε* αυτό το δικαίωμα, με ένα τυπικό καταρχήν τρόπο μέσα στα πλαίσια της ανταλλαγής. Η ανταλλαγή σηματοδοτεί την είσοδο στη μετουσίωση, την πρώτη αποδοχή της επιθυμίας στη σχέση με τον άλλον. Θέλουμε ό,τι αυτός κατέχει. Στη βάση αυτού του γεγονότος προκύπτει μία διπλή αναγνώριση η οποία είναι σαφής μέσα στο συμβόλαιο. Αναγνώριση, αφενός, του δικαιώματος του άλλου πάνω σε ό,τι κατέχει – και συνεπώς του χαρακτήρα του ως τυπικού προσώπου κι αφετέρου του δικαιώματός μας πάνω σ' ό,τι εμείς οι ίδιοι κατέχουμε. Εκεί τοποθετείται η πρώτη, τυπική ακόμη, άρνηση του δικαίου. Το πράγμα προσδιορίζεται ακόμη ως το ισοδύναμο ενός άλλου πράγματος, κι αυτή η ισοδυναμία εκφράζεται με τη βοήθεια του χρήμα-

τος. Το δικαίωμα του άλλου έχει αποτυπωθεί εκ των προτέρων στο χρήμα. Πρόκειται για το συμβολικό, καθαρή αξία ανταλλαγής χωρίς αξία χρήσης, ρευστότητα που αντιτίθεται στον στέρεο χαρακτήρα των «εμφανών αγαθών», της ιδιοκτησίας. Η ψυχανάλυση επιφυλάσσει μια εξέχουσα θέση στο εμπόριο μέσω του οποίου πραγματοποιείται η ανταλλαγή και κυκλοφορεί το χρήμα, όχι στην παραγωγή που στρέφεται προς τη χρήση και την άμεση απόλαυση κι όχι στην αντάρχεια του παραγωγού που ικανοποιεί τις ανάγκες του. Όπως έδειξε ο Marx, αντίθετα με τη φεουδαρχική πρόσοδο, η ιστορική και οικονομική σημασία του καπιταλισμού οφείλεται στην κυκλοφορία του χρήματος. Δεν αρκεί όμως η ανταλλαγή για να απολαύσουμε το δικαίωμά μας και να αποδεχθούμε την ερμηνεία του ψυχαναλυτή ακρι-

τα αγαθά και τα δικαιώματά μας δεν είναι πλέον ένα απλά τυπικό πρόσωπο, αλλά το ίδιο το Πράγμα, το πρωταρχικό αντικείμενο της επιθυμίας το οποίο παγιώνεται στο κύρος του ως Πράγματος που δεν είναι κτήμα κανενός. Σπαταλούμε όλα τα αντικείμενα που κατέχουμε χάριν του άλλου και για να του δείξουμε ότι αποτελεί ένα Αγαθό πέραν όλων των αγαθών, σπατάλη του πνεύματος μέσα στη θεραπεία, πέρα από κάθε διανοητική ιδιότητα. Κατά τα λεγόμενα του Marx, στην οικονομική ζωή, η σπατάλη της δύναμης εργασίας δημιουργεί αξία η οποία παράγει ένα αποτέλεσμα υπεραξίας πάνω στις ανταλλακτικές αξίες. Η σπατάλη είναι η κατεξοχήν ηθική πράξη που θεμελιώνει το δίκαιο. Πράξη του πραγματικού προσώπου που αφήνει τον άλλον να υπάρξει κι αυτός ως πραγματικό πρόσωπο. Με

βώς μέσα στη θεραπεία. Το ίδιο το δικαίωμα είναι ένα εμπόδιο. Δεν μπορούμε με κανένα τρόπο να εξασφαλίσουμε την ερμηνεία. Για να θρέψουμε μια τέτοια ελπίδα, θα πρέπει να παραιτηθούμε από το δικαίωμά μας και ταυτόχρονα να αναγνωρίσουμε το δικαίωμα του άλλου. Θα πρέπει να αρνηθούμε να προκαλέσουμε να ενεργήσει μέσα μας κάτι που θα ήταν της τάξης του Υπερεγώ (ένα «οφείλεις να ερμηνεύσεις!»). Θα πρέπει να παραιτηθούμε από το πρόσωπό μας, «να πληρώσουμε με το πρόσωπό μας». Θα πρέπει να κάνουμε με τη σειρά μας αυτό που έκανε ο ψυχαναλυτής και ταυτόχρονα να προσφέρουμε αυτή την παραίτηση στον άλλον. Πρόκειται για κάτι που χαρακτηρίζεται ως *σπατάλη*. Μέσα στην πράξη της σπατάλης, τα αγαθά που σπαταλούνται είναι το χρήμα μας, το νόμισμα, όμως η ίδια η αξία της ανταλλαγής εξαλείφεται, καταλήγει να απαξιωθεί. Απαξιώνεται όμως ολωσδιόλου; «Δεν υπάρχει άλλο αγαθό, λέει ο Lacan, από αυτό που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να πληρώσει κανείς το τίμημα της πρόσβασης στην επιθυμία». Στη σπατάλη, η παραίτηση που προσφέρει είναι δωρεά, κι αυτός ο εκμηδενισμός της αξίας δημιουργεί μια άλλη αξία. Στιγμή της πλήρους αποδοχής της επιθυμίας στη σχέση με τον άλλον. Ο άλλος στον οποίο προσφέρουμε την παραίτηση από

αυτή την πράξη πραγματώνεται έμπρακτα η σχέση δικαίου. Είναι δυνατόν η ιδεώδης σχέση δικαίου που πραγματώνει η ψυχανάλυση μέσα στη θεραπεία να επεκταθεί σε ολόκληρη την κοινωνία; Μπορεί το πολιτικό ιδεώδες μιας κοινωνίας δικαίου απαλλαγμένης από την κοινωνική βία να πραγματοποιηθεί μέσω της ψυχανάλυσης; Ας δείξουμε κατά πρώτο λόγο ότι η ψυχανάλυση βοηθά να γίνει κατανοητή η κοινωνία δικαίου. Αυτό συμβαίνει γιατί και μόνο η ανάδυσή της μέσα στον κοινωνικό κόσμο έρχεται σε ρήξη με την παραδοσιακή οργάνωση της κοινωνίας η οποία είναι καταδικασμένη στην εξιλαστήρια βία, κι έτσι διανοίγει την ιστορία. Και κατά δεύτερο λόγο, ας δείξουμε ότι αυτό συμβαίνει γιατί η φιλοσοφία πραγματώνει έμπρακτα την κοινωνία δικαίου και ολοκληρώνει την πολιτική πράξη, παγιώνοντας έτσι μέσα στους θεσμούς τη ρήξη που αποτελεί η ψυχανάλυση.

1. Το ότι είμαστε σε θέση να μιλάμε για ιστορία γίνεται δυνατό μόνο στο μέτρο που μπορούμε να προσδιορίσουμε μια αληθινή ρήξη μέσα στην οργάνωση του κοινωνικού κόσμου, και που αυτή η ρήξη οδηγεί σε μια δικαιότερη κοινωνία. Η ιστορία οφείλει να έχει ένα νόημα. Αυτό όμως δεν είναι κάτι που έρχεται σε

αντίφαση με την ψυχανάλυση; Ο Lacan μιλάει για την ιστορία ως «αυτό που απεχθάνεται για τους καλύτερους λόγους», επειδή «είναι φτιαγμένη με τέτοιο ακριβώς τρόπο ώστε να μας δίνει την εντύπωση ότι έχει κάποιο νόημα». Η ψυχανάλυση δεν επικροτεί μια απόλυτα πεπερασμένη μετουσίωση, και κατά συνέπεια την ανυπέρβλητη πραγματικότητα της βίας; Όμως αυτή η περατότητα αποτελεί ακριβώς το ανείπωτο για τις παραδοσιακές κοινωνίες που είναι καταδικασμένες στη βία της τελετουργικής θυσίας. Αρθρώνοντας με τον λόγο την πεπερασμένη μετουσίωση, η ψυχανάλυση εισάγει σ' έναν άλλον κοινωνικό κόσμο. Αντί να αποτελεί τον αντίλογο της ιστορίας, η ψυχανάλυση είναι η ουσία της ιστορικής ρήξης. «Εάν όντως υπάρχουν πράγματα που ανήκουν στην ιστορία», φθάνει στο σημείο να πει ο Lacan, «αυτά είναι ψυχαναλυτικής υφής».

Θα αποκαλέσω τον κοινωνικό κόσμο με τον οποίο έρχεται σε ρήξη η ψυχανάλυση «παραδοσιακό κόσμο». Αυτός εμφανίζεται ίσως ως η κατεξοχήν αρμονική κοινωνία. Ο νόμος που ρυθμίζει τις συμπεριφορές του καθένα είναι σταθερός και προφανής. Μέσα σ' αυτή την κοινωνία ο καθένας βρίσκει τον δρόμο προς την απόλαυση των δικαιωμάτων του και τον έλεγχο του τρόπου ύπαρξής του. Για την ψυχανάλυση όμως, ένας τέτοιος αρμονικός κοινωνικός κόσμος δεν μπορεί παρά να είναι θεμελιωμένος μονάχα πάνω σε μία σχέση γοητείας η οποία αποκρύπτει την αναπόφευκτη έλλειψη κι απουσία νοήματος. Η τελετουργική βία εδραιώνει σταθερά στο κοινωνικό επίπεδο τη σχέση γοητείας και κάνει ώστε να βαστά γερά αυτή η μορφή αρμονίας.

Ο παραδοσιακός κόσμος είναι ένας κόσμος που μας δίνεται και μας φαίνεται πιθανόν αφεγάδιαστος. Μέσα του κρύβεται η άγνοια της αμφιβολίας, της αβεβαιότητας, της αταξίας των ιστορικών κοινωνιών. Ο καθένας είναι σε θέση, ανάλογα με το κοινωνικό του *status*, την ηλικία του, το φύλο του, να γνωρίζει εκ των προτέρων αυτό που θα πρέπει να κάνει ή να πει σε διάφορες περιστάσεις. Η σύγχρονη εθνολογία έδειξε τη δομική αυστηρότητα που συνέχει τις συμπεριφορές και τους Λόγους στις πρωτόγονες κοινωνίες. Πρόκειται ακριβώς για τη μετουσίωση και τη γραφή. Ανάμεσα απ' όλες τις παραγωγές της «συμβολικής σκέψης», η γραφή είναι αυτή μέσα από την οποία αναδύεται η μερική αλήθεια της επιθυμίας, η θεμελιώδης τετραμελής δομή. Στις πρωτόγονες κοινωνίες ενεργοποιείται η πατριική μεταφορά και σ' αυτές είναι που, καθώς φαίνεται, ο άνθρωπος έρχεται αντιμέτωπος με το πραγματικό της μετουσίωσης ως πεπερασμένης. Ο σεξουαλικός καθορισμός, αντί να περνά σε δεύτερη μοίρα, πράγμα που συμβαίνει με τον Λόγο της επιστήμης και των ιστορικών κοινωνιών εν γένει, εκτείνεται σε ολόκληρο το σύμπαν το οποίο ερμηνεύεται ως κοσμική ενότητα μιας αρσενικής και μιας θηλυκής αρχής. Συνεπώς, η πατριική μεταφορά εδώ θεμελιώνει την αναλογία και μέσα απ' αυτήν ο καθένας μπορεί να μάθει από τον συγκεκριμένο προσδιορισμό του ως άντρα ή ως γυναίκας, ως γέρου ή νέου, αυτό που οφείλει να γίνει.

Ο παραδοσιακός κόσμος βοηθά πράγματι να βρει κάποιος πρόσβαση προς αυτό τον τρόπο ύπαρξης. Ως προς αυτό το σημείο θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια ιδεώδης κοινωνία δικαίου. Δεν υπάρχουν σ' αυτόν τυπικά δικαιώματα που γεννούν τη βία. Για παράδειγμα, η ατομική ιδιοκτησία είναι πολύ περιορισμένη. Δεν υπάρχουν δικαιώματα που κάποιος θα κατείχε χωρίς να φθάσει ποτέ στο σημείο να τα απολαύσει. Η σπατάλη που επιτρέπει την απόλαυση των δικαιωμάτων είναι οργανωμένη από την ίδια την κοινωνία. Αυτό συμβαίνει και με τη μύηση εν γένει, λόγω της επιβεβλημένης και ηθελμημένης υποταγής και οδύνης. Έτσι και στο περίφημο παράδειγμα του *πότλατς* το οποίο περιγράφει ο Marcel Mauss βρίσκει κανείς διέξοδο, πέρα από την οποιαδήποτε τυπική νομική υποχρέωση, στα πραγματικά δικαιώματα (κατοχή παραδοσιακών μασκών, «πρόσωπα» που ανήκουν στη φυλή, πνεύματα των νεκρών) μέσω θεαματικών καταστροφών, μέσω αυτού που ο Mauss ονομάζει «σπατάλες που αποβλέπουν στο καθαρό γόητρο», με άλλα λόγια, καθαρές σπατάλες.

Για την ψυχανάλυση όμως, η ολοκληρωμένη και κλειστή ολότητα του παραδοσιακού κόσμου, και γενικά κάθε κόσμου, δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο από μια ψευδαίσθηση που κρύβει την ουσιαστική έλλειψη. Πρόκειται για κάτι που παράγεται μέσα από την ερμηνεία της μεταφοράς, η οποία είναι ο ίδιος ο τόπος της έλλειψης θεωρούμενης ως αναλογίας. Στο όνομα της αρχής αυτής της ψευδαίσθησης μιας αρμονίας, παράγεται η σχέση γοητείας η οποία συνδέει, αφενός, τον κύριο, αυτόν που έχει ήδη βρει τον δρόμο του προς τη μετουσίωση και δίνει την επιθυμία του και, αφετέρου, τον γοητευμένο, ο οποίος, ενώπιον αυτής της επιθυμίας και προκειμένου να ξεφύγει από την έλλειψη που επιβάλλει, προσφέρει τον εαυτό του ως αντικείμενο. Πρόκειται για τη συμπληρωματικότητα της φαντασίωσης που παίρνει τη μορφή μιας ψευδαίσθησης: αφενός, το υποκείμενο που επιθυμεί κι, αφετέρου, αυτό που θεωρούμε ως αντικείμενο της επιθυμίας. Από εκεί πηγάζουν όλες οι ιεραρχίες του παραδοσιακού κόσμου, ηλικίες, φύλα, διάφορες κοινωνικές ομάδες, όπου σε αυτούς που προσφέρουν την επιθυμία τους ή είναι σε θέση να την προσφέρουν, κι οι οποίοι λειτουργούν ως φετίχ, αντιστοιχούν όσοι προσφέρουν τον εαυτό τους ως αντικείμενα ή που είναι σε θέση να το κάνουν, κι υποδύονται τον ρόλο των απορριμμάτων. Ενάντια στη φαντασιώδη [fantasmatique] αποδοχή της κοσμικής ενότητας του αρσενικού και του θηλυκού, ο Lacan προτάσσει πως «δεν υπάρχει σεξουαλική σχέση».

Εντούτοις, η σχέση γοητείας και η ψευδαίσθηση ενός αρμονικού κόσμου δεν θα μπορούσαν να διατηρηθούν και να συγκροτήσουν ένα κοινωνικό σύστημα χωρίς τη βία της τελετουργικής θυσίας. Η διαδικασία της τελετουργικής βίας μπορεί να εξηγηθεί μονάχα εάν επικαλεσθούμε τον πεπερασμένο χαρακτήρα της μετουσίωσης, την ανάγκη μιας μετουσίωσης που έχει ήδη πραγματοποιηθεί μέσα στον άλλον (κάτι που θα αναπαραχθεί με τον ψυχαναλυτή). Προκειμένου να βρει τον

δρόμο προς την ίδια του τη μετουσίωση και να υπερβεί τη γοητεία –κι αυτό είναι κάτι που οφείλει να προκύψει, δεν μπορούν να παραμείνουν όλοι μέσα στον κύκλο της γοητείας του ενός και μοναδικού–ο γοητευόμενος πρέπει να σαταλήσει, ό,τι πιο πολύτιμο έχει, το ίδιο το αντικείμενο που τον σαγηνεύει και είναι κυριευμένο από μια επιθυμία. Η καταστροφή του αρχέγονου αντικειμένου θεμελιώνει τη θυσία. Από εκεί όμως είναι που ο γοητευόμενος βρίσκει πρόσβαση στη μετουσίωση. Κι όσους σαγηνεύει με τη σειρά του –κάτι που γίνεται τώρα μέσα στη βία–, κι οι οποίοι προσφέρονται ως αντικείμενα, αυτοί γίνονται τα θύματα της θυσίας θεωρούμενης ως κοινωνικού φαινομένου και επανάληψης της αρχέγονης βίαιης σατάλης, έχουν πάρει τη θέση του θεϊκού θύματος που προσφέρεται πρώτο στον θεό. Όσοι είναι περιβεβλημένοι με σεβασμό, καλυμμένοι με προνόμια, έχουν ανακτήσει τη δύναμή τους να ασκούν γοητεία. Τη στιγμή όμως που η γοητεία θα γινόταν υπέρμετρη και θα εμπόδιζε και πάλι την οποιοδήποτε είδους μετουσίωση μέσα στην κοινωνική ομάδα, η θυσία αποκαθιστά τη μετουσίωση, και μαζί με αυτήν το δίκαιο. Ό,τι αποτελεί φετίχ μέσα στο απόρρητο, αντικείμενο που εκπέμπει γοητεία μέσα στον γοητευόμενο, πρέπει να καταστραφεί με τον πιο βίαιο τρόπο. Το δίκαιο κι η τάξη που επικρατούν στον παραδοσιακό κόσμο προϋποθέτουν τη βία της θυσίας.

Μπορούν όλες οι κοινωνίες να λειτουργήσουν μονάχα μέσω της θυσίας; Η ιστορική ανάδυση της ψυχανάλυσης δείχνει πως τα πράγματα δεν είναι έτσι. Ανάμεσα στους θεμελιώδεις Λόγους που οργανώνουν τον κοινωνικό κόσμο, το ιδιαίτερο γνώρισμα της ψυχανάλυσης, λέει ο Lacan, είναι «να μην υποτάσσεται στη γοητεία της θυσίας». Η ψυχανάλυση αμφισβητεί τη σχέση γοητείας προβάλλοντας τη δοκιμασία της απουσίας νοήματος, της έλλειψης. Δεν μπορεί όμως να την κατονομάσει αληθινά αυτή τη σχέση, να την εγκαθιδρύσει απέναντι στους άλλους Λόγους, παρά μόνο μέσω του νοήματος, μέσω της ίδιας της συνοχής του δικού της Λόγου. Πρόκειται για κάτι που απαιτεί αυτό που θα αποκαλούσα ολική μετουσίωση. Μπορούμε λοιπόν να συλλάβουμε ένα νόμο απόλυτα σωστό που ανοίγει τον δρόμο προς μια κοινωνία όπου ο καθένας είναι σε θέση να έχει πρόσβαση στο δίκαιο με ίσους όρους. Με αυτό τον τρόπο νοηματοδοτείται η ιστορία, όχι ως τόπος ηθικής πλήρωσης –η αρμονία, η ικανοποιητική μετουσίωση, είναι η ψευδαίσθηση που συγκροτεί το τελετουργικό σύστημα–, αλλά ως πραγμάτωση της κοινωνίας δικαίου.

Πώς μπορεί η ψυχανάλυση να κατονομάσει την έλλειψη, ή ακόμην, όπως ακριβώς το διευκρινίζει ο Lacan, να κατονομάσει το πραγματικό; Αυτός ρωτάει: «Θα πετύχαινα να σας πω κάτι που θα αποκαλούνταν ένα κομμάτι του πραγματικού; Προς το παρόν μπορούμε να πούμε πως ό,τι έκανε ο Freud έστεκε, κι αυτό είναι κάτι που μου αφαιρεί κάθε ελπίδα». Το πραγματικό γίνεται καταρχήν κατανοητό με αφετηρία τον κόσμο, ως έκπτωση της αλήθειας εκεί ακριβώς όπου αρχίζει να παράγεται,

ως σύγκρουση με την απουσία νοήματος. Για να κατονομάσουμε όμως το πραγματικό, δεν αρκεί να δείξουμε ότι ο νόμος του κόσμου συνεπάγεται την απουσία νοήματος και την οδύνη. Πρέπει αυτή η ίδια η οδύνη να μη νοηματοδοτείται, να μην συμπεραίνεται από την αλήθεια. Δεν αρκεί να κατονομάσουμε τον πεπερασμένο χαρακτήρα της επιθυμίας, ή της ύπαρξης. Πρέπει να δείξουμε την περατότητα μέσα από τη σχέση της με την ύπαρξη, να εκφέρουμε την πεπερασμένη μετουσίωση. Αυτό είναι το ιδιαίτερο γνώρισμα της ψυχανάλυσης. Τα υπαρξιστικά ρεύματα σκέψης, κυρίως ο Heidegger, μιλούν ορθά για την περατότητα της ύπαρξης, ταυτίζουν όμως την περατότητα της ύπαρξης με αυτήν της σχέσης μας προς αυτήν. Συνεπώς, η κοινωνική βία είναι ανυπέρβλητη, κι έτσι λοιπόν αυτά τα ρεύματα σκέψης δεν μπορούν να προκαλέσουν την κοινωνική ρήξη. Ο Freud προκαλεί την κοινωνική ρήξη, όταν δείχνει στο *Τοτέμ και Ταμπού* το μίσος που κείται στις καταβολές του νόμου. Εντούτοις, εάν ο Lacan λέει πως σε ό,τι έκανε ο Freud είχε δίκιο, αυτό συμβαίνει γιατί το μίσος μοιάζει να προφυλάσσει μια απόλυτη απόλαυση, τη μυθική απόλαυση του πρωταρχικού πατέρα. Πέραν του Freud, η αμφισβήτηση από τον Lacan της θεμελιακής απαγόρευσης, είναι αποφασιστικής σημασίας γι' αυτή την όψη του πραγματικού.

Πώς αλλιώς όμως να κατονομάσουμε το πραγματικό παρά μόνο με τη βοήθεια του νοήματος; Πρέπει να διακρίνουμε, αφενός, την ψευδαίσθηση ενός νοήματος που θεμελιώνεται στην ιδέα ενός κόσμου τακτοποιημένου κι επαρκούς και, αφετέρου, την πραγματική συνοχή του νοήματος, και ιδιαίτερος του ίδιου του ψυχαναλυτικού Λόγου. Ο ψυχαναλυτικός Λόγος οφείλει να έχει μια τελεσφόρα συνοχή για να μπορέσει να καταδείξει την μη συνοχή των άλλων Λόγων, ο καθένας από τους οποίους μειώνει τη ρωγή, και του οποίου η συνοχή πρέπει να είναι απόλυτη, κι αυτό γιατί στους άλλους Λόγους υπάρχει η μερική συνοχή της μερικής αλήθειας. Πέρα από την αποτύπωση της μερικής αλήθειας της επιθυμίας στη γραφή, η ψυχανάλυση μας οδηγεί στη σύλληψη μιας γραφής όπου η μερική αλήθεια τίθεται ως τέτοια με αφετηρία μια ολική αλήθεια. Από εδώ προκύπτει και η εισαγωγή από τον Lacan της θεωρίας του κόμβου του Borromeo ο οποίος είναι η γραφή αυτής της ολικής αλήθειας: σ' αυτόν, η επιθυμία και το συμβολικό αρθρώνονται με το πραγματικό και το φαντασιακό σε μια τετράδα, ακολουθώντας την τριάδα μέσω της οποίας κάθε απόλυτη σκέψη, θρησκευτική ή φιλοσοφική, προσδιορίζεται το είναι. Πρόκειται για μια ολική κι όχι απλώς μερική μετουσίωση όπως αυτή που χαρακτηρίζει τη συμβολική σκέψη. Η μετουσίωση αυτή δεν φέρνει αντιρροήσεις στην άποψη της πεπερασμένης μετουσίωσης, δεν ισχυρίζεται ότι ο άνθρωπος μπορεί να γίνει καθαρή μετουσίωση αλλά ότι μπορεί να ολοκληρώσει το έργο της γραφής. Με τον απόλυτο δίκαιο νόμο που εισάγει, η ψυχανάλυση μας επιτρέπει να συλλάβουμε μια ιδεώδη κοινωνία δικαίου. Πώς να χαρακτηρίσουμε την κοινωνία δικαίου παίρνοντας ως αφετηρία την ψυχανάλυση; Ας παρατηρήσουμε καταρχήν ότι δεν

πρόκειται για μια κοινωνία όπου ο άνθρωπος δεν θα γνώριζε τη βία –βία που θα υπάρχει πάντοτε αφού η μετουσίωση είναι πεπερασμένη. Η ψυχανάλυση επιβάλλει την προφάνεια του μη-εξαλείψιμου κακού. Ο Freud μιλούσε για πανούκλα κι ο Lacan για επιδημία κι όσον αφορά τον κόμβο του Borromeo, για σατανική τριάδα. Πρόκειται για μια κοινωνία όπου δεν υπάρχει κοινωνική βία η οποία να δικαιολογείται από το θετικό δίκαιο. Ποια δικαιώματα λοιπόν παρέχονται; Από την ψυχανάλυση συνάγονται, αφενός, τα αστικά δικαιώματα που είναι τυπικά δικαιώματα –και που ονομάζονται επίσης δικαιώματα-ελευθερίες– και, αφετέρου, τα πολιτικά δικαιώματα των οποίων η πραγματικότητα θεμελιώνει την εγκυρότητα των «δικαιωμάτων-χρεών». Ας πάρουμε καταρχήν τον φορμαλισμό των αστικών δικαιωμάτων. Για την ψυχανάλυση δεν θα μπορούσε να υπάρξει δικαίωμα στην ατομική ολοκλήρωση, στην ευτυχία. Στην πραγματικότητα, αυτή δεν πρέπει να προσδώσει στη θεραπεία καμία προοπτική ολικής μετουσίωσης. Το να θέσουμε την ολική μετουσίωση ως στόχο δίνει την εντύπωση μιας ατέρμονης απαίτησης για μετουσίωση. Για τη θεραπεία αρκεί η μερική μετουσίωση που της επιτρέπει να παύσει τον κοινωνικό της ρόλο. Τα αστικά δικαιώματα είναι τυπικά δικαιώματα γιατί από κοινωνικής πλευράς τίποτε δεν είναι φτιαγμένο έτσι που να προκαλεί την πραγματική τους απόλαυση – η ψυχανάλυση αποκλείει τη μύηση. Ας πάρουμε στη συνέχεια την πραγματικότητα των πολιτικών δικαιωμάτων. Εάν η προοπτική μιας ολικής μετουσίωσης δεν υφίσταται για την ψυχανάλυση, ο ψυχαναλυτής δεν μπορεί εντούτοις να αποκλείσει αυτή τη δυνατότητα για τον ασθενή και να την κρατήσει για τον εαυτό του χωρίς τη χρήση βίας. Πρέπει να τη θεωρήσει ως μια ήδη πραγματοποιημένη δυνατότητα. Ο αναλυόμενος πρέπει να είναι σε θέση να εξασφαλίσει μια πρόσβαση στον ψυχαναλυτικό Λόγο και να γίνει ψυχαναλυτής. Συμμετέχει συνεπώς στην εκφορά του δικαίου νόμου. Είναι ένα πολιτικό δικαίωμα στο οποίο η κοινωνία δικαίου παρέχει τα μέσα προκειμένου αυτό πράγματι να ασκηθεί μέσω των δικαιωμάτων-χρεών, και, κυρίως, μέσω του δικαιώματος στην εκπαίδευση το οποίο και την χαρακτηρίζει ως δημοκρατία.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, η ιστορία γίνεται αντιληπτή με τη βοήθεια της ψυχανάλυσης, αλλά όχι ως απόλυτη τελοκρατία. Η ιστορία, για την ψυχανάλυση, δεν είναι ο τόπος της ηθικής ολοκλήρωσης του ανθρώπου, όπως το θέλει ο Hegel. Το να μιλάμε για ηθική ουσία σημαίνει την επικύρωση του δικαιώματος του κράτους ή του πνεύματος του κόσμου πέραν του τυπικού δικαιώματος του ατόμου, σημαίνει στην πραγματικότητα την παράταση του συστήματος της τελετουργικής θυσίας μέσα στο οποίο η συλλογικότητα συμπίπτει με την ηθικότητα. Η κοινωνική μετουσίωση δεν μπορεί να είναι επαρκής. Το δίκαιο δεν είναι η έκφραση του πνεύματος ενός λαού. Εξίσου όμως αποκλείεται κι η χαϊντεγκεριανή σύλληψη της ιστορίας ως μιας διαδοχής εποχών στις οποίες δεν έχει αποδοθεί ένα νόημα. Η κοινωνική μετουσίωση είναι ασφαλώς πάντοτε η ίδια, δηλαδή

μερική. Και σ' αυτό το σημείο μπορούμε να πούμε ότι κάθε εποχή της ιστορίας είναι εποχή πλάνης, αναλήθειας και βίας. Η ψυχανάλυση όμως καταφάσκει στο δίκαιο. Γι' αυτήν υπάρχει μια σχετική προς την ιστορία τελοκρατία, η ιστορία έχει ένα νόημα. Οι εποχές της είναι εποχές μιας προοδευτικής απώλειας του παραδοσιακού χαρακτήρα του κοινωνικού κόσμου. Η έμπρακτη πραγμάτωση της ιδεώδους κοινωνίας δικαίου γίνεται δυνατή όταν η ιστορική ρήξη εμφανίζεται τελικά όπως είναι κατ' ουσίαν, δηλαδή, ως ψυχαναλυτικός Λόγος κι αυτό είναι κάτι που χαρακτηρίζει τον σύγχρονο κόσμο.

2. Η έμπρακτη πραγμάτωση της κοινωνίας δικαίου ανήκει ως τέτοια στη φιλοσοφία. Η φιλοσοφία ολοκληρώνει την πολιτική πράξη. Θεωρούμενη ως Λόγος που επιβεβαιώνει, πέραν της μερικής, μια ολική μετουσίωση, αυτή ασκεί μια εξουσία πάνω στην κοινωνία και μάχεται νικώντας όσους υπερασπίζονται την παραδοσιακή τάξη πραγμάτων. Εάν όμως έμενε προσκολλημένη σ' αυτή την εξουσία, η οποία είναι μονάχα τυπικής υφής, η φιλοσοφία θα μεταμορφωνόταν σε ιδεολογία οδηγώντας, όχι στην υπέρβαση του συστήματος της τελετουργικής θυσίας, αλλά στην επιδείνωση της κοινωνικής βίας της οποίας παραδείγματα είναι οι σύγχρονοι ολοκληρωτισμοί. Επειδή δεν αποτελεί μονάχα ένα Λόγο αλλά και την απόλυτη σκέψη, την ολική μετουσίωση που αναγγέλλεται μέσα σε αυτήν, η φιλοσοφία αρνείται την εξουσία της θεμελιώνοντας τους θεσμούς κι εγκαθιδρύει την ειρήνη στον κοινωνικό κόσμο, χωρίς να μειώνει τη σύγκρουση των εξουσιών και των Λόγων.

Το να θεωρούμε ότι μια εξουσία μπορεί να αλλάξει κάτι μέσα στην κοινωνία δεν έρχεται σε αντίφαση με την ψυχανάλυση; Η εξουσία/δύναμη [pouvoir] χαρακτηρίζει τον Λόγο [discours]. Εντούτοις, μονάχα ο ψυχαναλυτικός Λόγος ασκεί μια τελεσφόρα εξουσία πάνω στην κοινωνία. Αυτός όμως δεν έχει άλλη πολιτική συνέπεια εκτός από το περιθώριο που αφήνει για την ελευθερία, ανεξάρτητη από κάθε εξουσία, απόφαση του υποκειμένου. Συνεπώς, απ' ό,τι φαίνεται, η ψυχανάλυση καθιστά μάταιη την ιδέα μιας πολιτικής «εξουσίας». Η μετουσίωση όμως στην οποία οδηγεί δεν μπορεί παρά να είναι μια μερική μετουσίωση. Η ολική μετουσίωση του ψυχαναλυτικού Λόγου δεν μπορεί να συμπίπτει με τον σκοπό που ορίζει ο ίδιος αυτός Λόγος για τον εαυτό του. Από εδώ προκύπτει η εμφάνιση εξουσιών που έχουν αναμφίβολα μια τυπική ισχύ και οι οποίες δεν μπορούν να αλλάξουν τίποτε στη σχέση γοητείας, μεσολαβούν όμως στην κοινωνική ζωή με τον καθορισμό του νόμου. Αναπαράγοντας ασταμάτητα τις συνθήκες της τελετουργικής βίας, η μια εξουσία υπεραμύνεται της παραδοσιακής κοινωνίας και των ιεραρχιών της. Αντιθέτως, η άλλη εξουσία, από την οποία προκύπτει η φιλοσοφία ως Λόγος, καλεί στη σταθεροποίηση της ιστορικής ρήξης, στην παραγωγή ενός νέου νόμου που είναι απόλυτα δίκαιος, στην ολοκλήρωση της «επανάστασης». Η πάλι μεταξύ των δύο αυτών Λόγων εκφράζει αυτό που ο Marx όρισε ως πάλι των τάξεων. Η νίκη της δεύτερης

εξουσίας η οποία χαρακτηρίζει την ιστορία, μας επιτρέπει να αντιμετωπίσουμε, τουλάχιστον στα πλαίσια του νόμου, την πραγμάτωση της κοινωνίας δικαίου. Ας θεωρήσουμε και πάλι αυτές τις τοποθετήσεις, με συντομία αυτή τη φορά, ακολουθώντας τη λακανική θεωρία των τεσσάρων Λόγων. Ας επιμείνουμε, αφενός, στην αδυναμία που, σύμφωνα με τον Lacan, ανήκει στον καθένα – αυτός καθιστά σαφές ότι «είναι ο φραγμός της απόλαυσης, η οποία πρέπει να αυτοδιαφοροποιηθεί ως η ίδια πάντοτε διάζευξη από την έλευση στην αλήθεια της». Πράγμα που σημαίνει ότι κάθε Λόγος που εμφανίζεται να συγκροτεί έναν κόσμο συναντά το πραγματικό και παράγει ένα αποτέλεσμα το οποίο δεν είναι σε θέση να ελέγξει. Ας θυμηθούμε αφετέρου όσον αφορά το πρόβλημα της συνοχής ότι ο ψυχαναλυ-

τικός Λόγος συγκροτείται καθιστώντας προφανή την έλλειψη συνοχής των υπόλοιπων Λόγων.

Ας πάρουμε καταρχήν τον ψυχαναλυτικό Λόγο. Αυτός ισχυρίζεται ότι πρέπει να έρθουμε αντιμέτωποι με την επιθυμία μας και να βρούμε μια πρόσβαση στη μετουσίωση, αυτό όμως είναι μια πεπερασμένη δυνατότητα. Λόγος απόλυτα συνεκτικός, λόγω της ολικής μετουσίωσης που είναι παρούσα σε αυτόν κι ο οποίος ασκεί, και μόνο λόγω αυτού του στοιχείου, μια τελεσφόρα εξουσία/δύναμη. Η ψυχανάλυση, λέει ο Lacan, παρουσιάζεται ως αληθής. Επιβάλλεται σε όλους όπως η γενική θέληση του Rousseau. Είναι πράξη, δίνει την αντικειμενική δυνατότητα πρόσβασης στη μετουσίωση στην οποία ακριβώς και εγκαλεί. Εάν πρέπει να μιλήσουμε, όσον αφορά την ψυχανάλυση, για αδυναμία, αυτό ισχύει μονάχα στον βαθμό που το σημαίνουν της επιθυμίας του υποκειμένου δεν είναι προβλέψιμο (έστω κι αν στον βαθμό που παραμένει μέσα στην ψυχαναλυτική σχέση, οφείλει να εμφανιστεί). Δεν μπορεί όμως να κατονομάσει την πεπερασμένη μετουσίωση και να γίνει πράξη παρά μόνο εάν δεν θέσει ένα ιδεώδες ολικής μετουσίωσης, εάν δεν υποδείξει τον δίκαιο νόμο τον οποίο πρέπει να εισηγηθεί, κι εάν τελικά αρνηθεί κάθε πολιτική εξουσία.

Ας πάρουμε στη συνέχεια τον Λόγο του υστερικού. Αυτός ισχυρίζεται ότι πρέπει να ακολουθούμε την επιθυμία μας, να μην αρνούμαστε την απόλαυση, να μην μετουσιώνουμε, ότι δεν υπάρχει αλήθεια. Είναι ένας λόγος χωρίς εσωτερική συνοχή κι εξουσία. Κι αυτό γιατί, για να αφηθεί κανείς στην απόλαυση, θα πρέπει τουλάχιστον να υπάρχει κάποιος που μετουσιώνει, ένας κύριος που αρνήθηκε την απόλαυσή του και εγγυάται τη γοητεία. Αν και στερημένος εξουσίας, ο υστερικός Λόγος δεν είναι εντούτοις αναποτελεσματικός. Παράγει μέσα στον κύριο τον οποίο αναζητά και καταλήγει να ανακαλύψει, την επανάληψη της μερικής του μετουσίωσης και την ανάπτυξη της εξουσίας του με τη μορφή της επιστήμης. Πρόκειται για ένα Λόγο που επιτρέποντας την εκλέπτυνση της κυριαρχίας επιδεινώνει

την απουσία πραγματικής εξουσίας/δύναμης στον Λόγο του υστερικού. Αντίθετα με τον ψυχαναλυτικό Λόγο, πρόκειται για τον Λόγο αυτών που δεν θέλουν να ακούσουν τίποτε για τον μετουσιωτικό χαρακτήρα της ίδιας της κοινωνικής τους μετουσίωσης, που θέλουν να παραμείνουν στην παραδοσιακή τάξη πραγμάτων αλλά που δεν μπορούν οι ίδιοι να εξασφαλίσουν την αναπαραγωγή της.

Στη συνέχεια έρχεται ο Λόγος του κυρίου. Αυτός υποστηρίζει ότι πρέπει να υποταχθούμε στον ισχύοντα νόμο, να βρούμε πρόσβαση στην παραδοσιακή, ικανοποιητική μετουσίωση. Πρόκειται για έναν Λόγο που είναι χωρίς εξουσία/δύναμη και συνοχή κι αυτό γιατί, ενώ μας καλεί να υποταχθούμε στον νόμο όπως αυτός είναι και πάντοτε ήταν, ο νόμος αυτός είναι βίαιος και στρέφεται τελικά ενάντια στην ίδια την ιδέα του νόμου. Το αποτέλεσμα που παράγει είναι ο εξαναγκασμός των καταπιεζόμενων στην εργασία, η ώθηση να τους κάνει να προσφέρουν ως αντικείμενο αυτό που παρήγαγαν με τη σπατάλη της εργασιακής τους δύναμης μέσα στη μερική μετουσίωση. Πρόκειται για τον Λόγο της «εκμετάλλευσης», με τη σγκαπάβαση των καταπιεζόμενων για την απόλαυση. Αν και χωρίς πραγματική εξουσία/δύναμη, ο Λόγος αυτός δεν είναι χωρίς

τυπική εξουσία. Καθώς λειτουργεί ως κοινωνικό φετίχ, ο κύριος υποστηρίζει με τον Λόγο του τη μερική μετουσίωση του κοινωνικού κόσμου κάνοντάς την να προβάλλει ως ικανοποιητική μετουσίωση. Δεν είναι πράξη, όμως εγγυάται τον θετικό νόμο και συντηρεί την παραδοσιακή τάξη των πραγμάτων.

Τέλος, ο πανεπιστημιακός Λόγος. Ισχυρίζεται ότι πρέπει να γίνουμε κύριοι, ότι πέραν της μερικής μετουσίωσης μια ολική μετουσίωση είναι πράγματι δυνατή, ότι πρέπει κανείς να σπάσει τις αλυσίδες του. Πρόκειται για ένα Λόγο της χειραφέτησης, του φυσικού δικαίου, που δεν έχει καμία συνοχή ως λόγος αλλά και καμία πραγματική εξουσία/δύναμη. Η κυριαρχία στην οποία καλεί ο Λόγος αυτός υπάρχει, για παράδειγμα, μέσα στα βιβλία στα οποία παραπέμπει αλλά η μετατροπή του σε ιδεώδες σημαίνει την παρεμπόδιση της πρόσβασης σ' αυτόν. Ο πανεπιστημιακός Λόγος παράγει την υποταγή. Θα μπορούσε λοιπόν να στερείται εξουσίας/δύναμης; Όπως κι οι δύο προηγούμενοι Λόγοι, ο Λόγος αυτός δεν αλλάζει τίποτε στη σχέση γοητείας, δεν είναι πράξη, ούτε όμως κι αναπαράγει την παραδοσιακή τάξη πραγμάτων, όπως κάνει ο Λόγος του κυρίου. Ασκεί εντούτοις και τυπική εξουσία κι αυτό γιατί κλονίζει την τάξη της παραδοσιακής κοινωνίας υποδουλώνοντάς την κατά συνέπεια σ' έναν άλλο νόμο, στην ιδέα ενός απόλυτα δικαίου νόμου. Η πάλι του πανεπιστημιακού Λόγου ενάντια στον Λόγο του κυρίου, των κληρικών, των διανοουμένων, των συνδικαλιστών, ενάντια στους άμεσους κύριους της κοινωνίας, στο όνομα της ελευθερίας και της ισότητας, δίνει έκφραση αλλά και πραγματικότητα στην «πάλι» των τάξεων. Η ιστορία χαρακτηρίζεται τελικά από τη νίκη του πρώτου, της ιερατικής πάνο στη στρατιωτική αριστοκρατία, όπως λέει ο Nietzsche.

Πώς μπορεί σ' αλήθεια να πραγματοποιηθεί η κοινωνία δικαίου όπως αυτή νοείται από την ψυχανάλυση; Πρέπει, αφενός, να εγκαθιδρυθεί ο απόλυτα δίκαιος νόμος κι, αφετέρου, να επιτραπεί σε όλους να συμμετάσχουν στην εκφορά του. Ο πανεπιστημιακός Λόγος έχει αυτούς τους δύο στόχους κι η εξουσία του υπερισχύει στον κοινωνικό κόσμο. Εφόσον όμως αυτός παραμένει προσκολλημένος στην τυπική μονάχα εξουσία και θέλει να πραγματώσει μόνος του την κοινωνία δικαίου, βρίσκεται αντιμέτωπος με την αδυναμία του. Πρόκειται για κάτι που οδηγεί στην αποχαλίνωση της κοινωνικής βίας μέσα στην τρομοκρατία και την εξόντωση. Είναι λοιπόν η πολιτική καταδικασμένη στην αδυναμία και τη βία; Πρέπει σε αυτό το σημείο να διακρίνουμε τη φιλοσοφία από την ιδεολογία. Αν και η φιλοσοφία εκφέρεται από τον πανεπιστημιακό Λόγο με τους ίδιους όρους όπως κι η ιδεολογία, το ιδιαίτερο γνώρισμα της φιλοσοφίας είναι ότι προσδίδει αλήθεια στο ίδιο το γεγονός του ερωτήματος, ότι αναφέρεται ουσιαστικά στο Άλλο της, κι ότι αρνείται την εξουσία/δύναμή της. Η ψυχανάλυση όμως ενορκώνει το ερώτημα μέσα στον κοινωνικό κόσμο. Επιτρέποντας στο ερώτημα να παραμείνει ανοιχτό, η φιλοσοφία επιτρέπει στον καθένα να συμμετάσχει στην εκφορά του νόμου: προσδίδοντας αλήθεια στο ερώτημα που αποτελεί η ψυχανάλυση, και

το οποίο αποτελεί τελεσφόρα αλήθεια και γνώση, η φιλοσοφία εκφέρει τον απόλυτα δίκαιο νόμο και με αυτό τον τρόπο ολοκληρώνεται η πολιτική πράξη.

Η σύγχρονη ιστορία έχει δείξει επαρκώς ότι η ακραία κοινωνική βία είναι το αποτέλεσμα της πολιτικής επιθυμίας που στοχεύει στο να θέσει τέρμα στην τελετουργική βία και να εγκαθιδρύσει τον απόλυτα δίκαιο νόμο. Εάν ο πανεπιστημιακός Λόγος ο οποίος έχει υπεροχή μέσα στην ιστορία θέλει να ασκεί χωρίς μοιρασιά την εξουσία του καλύτερου και να πραγματώνει μόνος του τον δίκαιο νόμο που αποδέχεται, οδηγεί στο χειρότερο. Κι αυτό γιατί, ως Λόγος, δεν είναι ο χώρος καμιάς μετουσίωσης. Ο νόμος του είναι τυπικά και μόνο σωστός και αναμοχλεύει διαρκώς τη βία. Η αμφισβήτηση που αναγκαία προκαλεί εμφανίζεται τελικά στον αναδεδειγμένο σε ολοκληρωτική εξουσία πανεπιστημιακό Λόγο ως η μόνη αιτία του κακού, η μόνη αντίφαση στον αμυγή νόμο του Αγαθού. Από εκεί πηγάζει η τρομοκρατία κι η εξόντωση που αναπαράγουν την κοινωνική βία της θυσίας, χωρίς όμως την ιερότητα που την χαρακτηρίζει, εφόσον ο ίδιος ο νόμος πρέπει να παραμείνει αμυγής από κάθε είδους βία.

Οφείλουμε λοιπόν να καταγγείλουμε κάθε πολιτική προοπτική; Πρέπει σ' αυτό το σημείο να αντιπαραθέσουμε τη φιλοσοφία στον καθαρό Λόγο που ασκεί την τυπική του εξουσία, δηλαδή στην ιδεολογία. Και οι δύο στοχεύουν σ' ένα Λόγο απόλυτα συνεκτικό που έχει ως αφετηρία ένα πρωταρχικό αξίωμα και προκύπτουν από τον πανεπιστημιακό Λόγο. Όμως η ολική μετουσίωση που είναι μόνο υποθετική για την ιδεολογία, είναι τελεσφόρα για τη φιλοσοφία. Η ιδεολογία έχει προβλέψει όλες τις απαντήσεις στα ερωτήματα του άλλου κι όταν η αμφισβήτηση φθάσει στο σημείο να έχει ως αντικείμενο τις αρχές –αυτό που μπορούμε να ονομάσουμε τον θεμελιώδη της μύθο–, αυτή απορρίπτει ως κακούς όσους την αποδοκιμάζουν κι απειλούν τη συνοχή του περιχαρακωμένου της κόσμου. Αντιθέτως, η ερωτηματοθεσία αποτελεί περισσότερο από καθετί άλλο την ουσία της φιλοσοφίας. Αυτή δίνει στην ελλειμματικότητα του ερωτήματος ένα ανυπέρβλητο δικαίωμα και μια ανυπέρβλητη αλήθεια. Η ερωτηματοθεσία στοχεύει αναμφισβήτητα σε μια ολική αλήθεια που δίνει απάντηση στο ερώτημα, αυτή όμως η αλήθεια δεν θα μπορούσε να σβήσει την πράξη του ερωτήματος το οποίο, ως ερώτημα περί του είναι, κείται πέραν της προφάνειας του κόσμου και του όντος. Αντίθετα με την τυπική αρχή της ιδεολογίας που αποτελεί μια αξία (η καθαρότητα της φυλής, η εργατική τάξη), η ενότητα του είναι στη φιλοσοφία προσδιορίζεται από τη γλώσσα και συνεπώς είναι κάτι που μπορεί να αρθρωθεί με τον λόγο, αποτελεί έναν τόπο απόδειξης και δομικής ανάλυσης. Πρόκειται για ένα από τα στοιχεία που συγκροτούν τη θεμελιώδη τριάδα του χρόνου το οποίο ξαναβρίσκουμε στον κόμβο του Borromeo. Η γνώση στην οποία φθάνει η φιλοσοφία είναι ίδια με αυτήν της ψυχανάλυσης, με μόνη εξαίρεση ότι η φιλοσοφία ορίζει την ολική αλήθεια ενώ η ψυχανάλυση την αποσιωπά.

Η φιλοσοφία πραγματώνει την κοινωνία δικαίου επειδή παραιτείται από τον εξουσιαστικό της Λόγο, καταρχήν τυπικά, ως αληθινή θέληση για κοινωνία. Αναγνωρίζει την άλλη εξουσία, συνδέει την αυθεντία που είναι ιδιαίτερο γνώρισμα του Λόγου του κυρίου με τη νομιμοποίηση που μπορεί να προκύψει μόνο από αυτή την ίδια. Πρόκειται για μια ισορροπία των εξουσιών που κείται στα θεμέλια του κοινωνικού συμβολαίου κι η οποία εκφράζεται στους θεσμούς και κατά πρώτο λόγο στον κρατικό θεσμό. Η κοινωνία χαρακτηρίζεται από τη δύναμη. Αυτό που ήταν αδύνατο για τον πανεπιστημιακό Λόγο θεωρούμενο ως τυπική εξουσία γίνεται δυνατό για τη φιλοσοφία ως θέληση για κοινωνία. Ο δίκαιος νόμος τον οποίο προσδιορίζει μπορεί να γίνει αποδεκτός και να εκφερθεί απ' όλους. Πέρα από τις κριτικές που είναι σε θέση να απευθύνει στον έναν ή τον άλλο θεσμό, η φιλοσοφία, αντίθετα με την ιδεολογία, αποβλέπει στον θεσμό ως τέτοιο. Κι αυτό γιατί με τη μεσολάβηση του θεσμού η φιλοσοφία σταθεροποιεί την ιστορική ρήξη που συνιστά η ψυχανάλυση η οποία ενσαρκώνει το ερώτημα μέσα στον κοινωνικό κόσμο. Η θέληση για κοινωνία σηματοδοτεί για τη φιλοσοφία την είσοδο στην ολική μετουσίωση. Αυτή κάνει να αναφανεί ο μερικός χαρακτήρας της κοινωνικής μετουσίωσης, η ανάγκη της για νομιμοποίηση. Εντούτοις, προκειμένου να πραγματώσει την κοινωνία δικαίου, δεν αρκεί στη φιλοσοφία να θέλει την κοινωνία. Στην πραγματικότητα, αυτή έχει ανάγκη να παραιτηθεί από την εξουσία της καθώς και από κάθε ιδέα ρήξης. Κι αυτό γιατί η κοινωνική μετουσίωση μονάχα μερική μπορεί να είναι. Αυτή μπορεί συνεπώς να προκύψει ως ένας απόλυτος δίκαιος νόμος μόνο εάν η μερική μετουσίωση εμφανισθεί ως πραγματική ολική μετουσίωση που δεν είναι ρητή ως τέτοια. Αυτό συμβαίνει με την ψυχανάλυση, ενώ η φιλοσοφία προϋποθέτει για κάθε μορφή μερικής μετουσίωσης την ίδια εμπλοκή του συμβολικού με το φαντασιακό, της μερικής με την ολική αλήθεια. Συνεπώς, με το να παραιτείται από την εξουσία της και να συγκατατίθεται στην εξουσία του άλλου, η φιλοσοφία δεν είναι πια θέληση για κοινωνία, αλλά θέληση για κοινότητα. Η συμμαχία (διαθήκη) ανάγεται σε ουσιώδες στοιχείο του συμβολαίου. Οι θεσμοί τους οποίους θεμελιώνει η φιλοσοφία έχουν ισχύ μονάχα καθ'αυτοί και σε καμία περίπτωση δεν ισχύουν για ένα σκοπό του οποίου αυτή θα επέτρεπε την πραγματοποίηση. Η ίδια τους η δύναμη εξαλείφεται και κάθε πολιτική πράξη μοιάζει αδύνατη. Όμως μέσα στη θέληση για κοινότητα, η παραιτήση που συγκατατίθεται είναι εγκατάλειψη, ενώ η εξάλειψη της δύναμης δημιουργεί μια άλλη απόλυτη δύναμη. Η δύναμη του ιερού είναι παρούσα στην ψυχανάλυση όπως και σε κάθε μορφή μερικής μετουσίωσης. Πρόκειται για την ολική μετουσίωση που αποσυντίθεται για να αφήσει τη θέση της σε μια συνάντηση, για το Πράγμα που διαμελίζεται και θέτει τον Άλλον. Θηλυκότητα του Προγράμματος που συμπύπτει με την παρουσία του θείου και στην οποία η φιλοσοφία βρίσκει πρόσβαση παραιτούμενη από την εξουσία/δύναμή της. Η θέληση για κοινότητα

είναι λοιπόν η κατεξοχήν θρησκευτική πράξη που θεμελιώνει την πολιτική. Φθάνοντας στα άκρα της ανθρώπινης αναζήτησης για κυριαρχία, η φιλοσοφία σημαδεύει την ουσιαστική αδυναμία του ανθρώπου. Διακήρυξη αδυναμίας, όπως υποστηρίζει ο Blanchot στην *Ανομολογητή Κοινότητα*, που αφαιρεί από κάθε ανθρώπινη κυριαρχία τη μαγική της δύναμη. Πρόκειται για κάτι που κλονίζει πραγματικά την αρχή της τελετουργικής βίας, δηλαδή τη γοητεία. Η φιλοσοφία ολοκληρώνει την πολιτική πράξη, όχι επειδή θέλει να καταστήσει δυνατή τη δικαιοσύνη και πραγματικό το ιδεώδες, αλλά επειδή επιβεβαιώνει ότι το πραγματικό ανήκει στην τάξη του ιδεατού, ότι η ισχύς είναι δίκαιη αλλά και γιατί, όπως λέει ο Proudhon, «το δίκαιο είναι η ισχύς». Δεν είναι η ισχύς που γοητεύει τον άνθρωπο αλλά η δικαιοσύνη. Ενώ έχει τεθεί σε αμφισβήτηση από την ψυχανάλυση στο επίπεδο της ατομικής πράξης (αυτή όμως δεν είναι σε θέση να πει ολόκληρη την αλήθεια που διαβλέπει στον ασθενή θεωρούμενο ως Πράγμα), η γοητεία τίθεται σε αμφισβήτηση στο κοινωνικό επίπεδο από τη φιλοσοφία, την ενατένιση μέσα στον λόγο της ολικής αλήθειας του θείου Πράγματος, του ιερού που κείται πέρα από οποιαδήποτε τελετουργική πράξη και δεν συνεπάγεται πια κανέναν επάρατο κοινωνικό απόρριμμα.

*Μετάφραση
Γκόλφο Μαγγίνη*

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Διάλεξη που δόθηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Louvain τον Μάρτιο του 1985. *Psa. Univ.*, 1986. 11, 41, σελ. 49-69.
- 2 Σημ. μτφρ.: Αποδίδουμε με τον όρο «Άλλος» τον συμβολικό Άλλον και με τον όρο «άλλος» τον φανταστικό άλλον.
3. Πρόκειται για *τοπολογικό* σχήμα που χρωστά το όνομά του στο γεγονός ότι εμπεριέχεται στο οικόσημο της οικογένειας Borromeo. Συνίσταται σε μια ομάδα τριών δαχτυλιδιών που συνδέονται με τρόπο ώστε αν οποιοδήποτε από τα τρία κοπέ να αποσυνδέονται και τα τρία δαχτυλίδια. Ο Lacan διακρίνει στον κόμβο του Borromeo την *δομική* αποτύπωση της σχέσης ανάμεσα στο Πραγματικό, στο Φανταστικό και το Συμβολικό.